

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВЕТЕРИНАРНОЇ
МЕДИЦИНИ ТА БІОТЕХНОЛОГІЙ ІМЕНІ С.З. ГЖИЦЬКОГО
ФАКУЛЬТЕТ ЗЕМЛЕВПОРЯДКУВАННЯ ТА ІНФРАСТРУКТУРНОГО
РОЗВИТКУ
Кафедра туризму, рекреації та краєзнавства

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Ступінь вищої освіти **МАГІСТР**

на тему **“ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО**
ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ В ГАЛУЗІ ТУРИЗМУ:
ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ”

Виконав: здобувач вищої освіти
групи Тур-61
спеціальності 242 Туризм і рекреація
(шифр і назва спеціальності)
освітньої програми Туризм і рекреації

Бережанський Олег Романович.
(прізвище, ім'я, по-батькові)

Керівник _____.
(наук. ступ., вчене звання, ім'я та прізвище)

Рецензент: _____
(ім'я та прізвище)

ЛЬВІВ 2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
ФАКУЛЬТЕТ ЗЕМЛЕВПОРЯДКУВАННЯ ТА ІНФРАСТРУКТУРНОГО РОЗВИТКУ
Кафедра туризму, рекреації та краєзнавства

Ступінь вищої освіти Бакалавр
Галузь знань 24 Сфера обслуговування
(шифр і назва)
Спеціальність 242 Туризм і рекреація
(шифр і назва)
Освітня програма Туризм і рекреація
(назва ОП)

ЗАТВЕРДЖУЮ
В.о завідувача кафедри
туризму, рекреації та краєзнавства
(назва кафедри)

(підпис)

(ім'я та прізвище)

“ ” 2025 року

ЗАВДАННЯ
на кваліфікаційну роботу здобувача вищої освіти

Бережанського Олега Романовича
(прізвище, ім'я, по-батькові)

1. Тема роботи ”Транскордонне співробітництво Закарпатської області в галузі туризму: тенденції та перспективи розвитку”
керівник роботи _____

(ім'я та прізвище, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом ЛНУВМБ імені С.З. Гжицького від “ 10 ” жовтня 2025 р. № 1291-4

2. Строк подання здобувачем роботи _____

3. Вихідні дані до роботи: законодавчі й нормативно-правові акти з питань туризму та рекреації, результати наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних учених щодо розвитку транскордонного співробітництва у туризмі, аналітичні та статистичні матеріали Державної служби статистики України та Державного агентства розвитку туризму, матеріали всеукраїнських і міжнародних конференцій, методичні рекомендації до виконання кваліфікаційних робіт

4. Зміст кваліфікаційної роботи (перелік питань, які потрібно розробити)

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В ГАЛУЗІ ТУРИЗМУ

Інституційне забезпечення міжнародного співробітництва територіальних громад у контексті Європейської політики сусідства

Роль та форми транскордонного співробітництва в галузі туризму

Методологія дослідження організації транскордонного туризму

АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ У СФЕРІ ТУРИЗМУ

Аналіз транскордонного співробітництва в межах Карпатського єврорегіону

Географічні, етнічні, природні та історичні чинники розвитку транскордонного співробітництва Закарпатської області

Оцінка стану реалізації спільних транскордонних проєктів Закарпатської області у туризмі

ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ В ГАЛУЗІ ТУРИЗМУ НА ПЕРСПЕКТИВУ

Шляхи розвитку та стратегічні напрями поглиблення транскордонного туристичного співробітництва Закарпаття

SWOT-аналіз потенціалу післявоєнного розвитку транскордонного співробітництва Закарпатської області в туризмі

Транскордонні процеси як інструмент стимулювання розвитку етнічного туризму на Закарпатті

Розробка туристичного транскордонного маршруту «Три корони Карпат: Смак, Термали та Замки»

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень): рисунки, таблиці, схеми

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Ім'я, прізвище та посада консультанта	Підпис, дата		Відмітка про виконання
		завдання видав	завдання прийняв	
Стан охорони навколишнього середовища				

7. Дата видачі завдання 13 жовтня 2025 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Відмітка про виконання
1.	Отримання завдання для написання кваліфікаційної роботи.		
2.	Розробка та затвердження плану кваліфікаційної роботи, ознайомлення з літературними джерелами за темою, збір практичних матеріалів		
3.	Написання вступу і I розділу		
4.	Написання II розділу		
5.	Написання III розділу		
6.	Написання IV розділу і висновків		
7.	Оформлення кваліфікаційної роботи і подання науковому керівнику на перевірку		
8.	Перевірка тексту кваліфікаційної роботи на унікальність. Написання відгуку наукового керівника та скерування на зовнішню рецензію		
9.	Представлення кваліфікаційної роботи на кафедрі		
10.	Захист кваліфікаційної роботи перед Екзаменаційною комісією		

Здобувач вищої освіти

(підпис)

Олег БЕРЕЖАНСЬКИЙ

(ім'я та прізвище)

Керівник кваліфікаційної роботи

(підпис)

(ім'я та прізвище)

Бережанський О.Р. Транскордонне співробітництво Закарпатської області в галузі туризму: тенденції та перспективи розвитку: кваліф. робота за спеціальністю “Туризм і рекреація”. Львів : ЛНУВМБ імені С.З. Гжицького, 2025. 91 с. На правах рукопису.

Обсяг роботи становить 91 сторінка, включаючи 39 таблиць, 2 рисунки, 92 джерела.

У роботі висвітлені теоретико-методологічні засади транскордонного співробітництва в галузі туризму, зокрема, розкрито особливості інституційного забезпечення міжнародного співробітництва територіальних громад у контексті Європейської політики сусідства, визначено роль та форми транскордонного співробітництва в галузі туризму, розкрито методологію дослідження організації транскордонного туризму.

Проведено аналіз та оцінку транскордонного співробітництва Закарпатської області у сфері туризму, зокрема, проведено аналіз транскордонного співробітництва в межах Карпатського єврорегіону, досліджено географічні, етнічні, природні та історичні чинники розвитку транскордонного співробітництва Закарпатської області, зроблено оцінку стану реалізації спільних транскордонних проєктів Закарпатської області у туризмі.

Розроблено шляхи розвитку транскордонного співробітництва Закарпатської області в галузі туризму на перспективу. Обґрунтовано стратегічні напрями поглиблення транскордонного туристичного співробітництва Закарпаття. На основі SWOT-аналізу розкрито потенціал післявоєнного розвитку транскордонного співробітництва Закарпатської області в туризмі. Запропоновано впровадження етно-трендів у розвиток транскордонного туризму Закарпатської області. Розроблено туристичний транскордонний маршрут «Три корони Карпат: Смак, Термали та Замки».

Анотація

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню теоретико-методологічних засад та практичних аспектів транскордонного співробітництва в галузі туризму. У межах дослідження розкрито особливості інституційного забезпечення взаємодії територіальних громад у контексті Європейської політики сусідства, а також визначено роль і ключові форми транскордонної співпраці. Автором детально проаналізовано сучасний стан та потенціал Закарпатської області як активного учасника Карпатського єврорегіону, враховуючи географічні, етнічні, природні та історичні чинники розвитку регіону. У роботі здійснено комплексну оцінку реалізації спільних проєктів та обґрунтовано стратегічні напрями поглиблення туристичної співпраці на перспективу. На основі проведеного SWOT-аналізу висвітлено можливості післявоєнного відновлення туристичного сектору Закарпаття. Практичне значення роботи підкреслюється пропозиціями щодо впровадження сучасних етно-трендів у туристичний продукт та розробкою авторського транскордонного маршруту «Три корони Карпат: Смак, Термали та Замки», що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності регіону на міжнародному ринку.

Ключові слова: туризм, транскордонне співробітництво, Карпатський єврорегіон, SWOT-аналіз, транскордонні проєкти, туристичний транскордонний маршрут.

Annotation

The qualification work is devoted to the study of theoretical and methodological principles and practical aspects of cross-border cooperation in the field of tourism. The study reveals the features of institutional support for the interaction of territorial communities in the context of the European Neighborhood Policy, and also determines the role and key forms of cross-border cooperation. The author analyzes in detail the current state and potential of the Transcarpathian region as an active participant in the Carpathian Euroregion, taking into account the geographical, ethnic, natural and historical factors of the development of the region. The work provides a comprehensive assessment of the implementation of joint projects and substantiates strategic directions for deepening tourism cooperation in the future. Based on the SWOT analysis, the possibilities of post-war restoration of the tourism sector of Transcarpathia are highlighted. The practical significance of the work is emphasized by proposals for the implementation of modern ethnotrends in the tourist product and the development of the author's cross-border route "Three Crowns of the Carpathians: Taste, Thermal Springs and Castles", which will contribute to increasing the competitiveness of the region in the international market.

Keywords: tourism, cross-border cooperation, Carpathian Euroregion, SWOT analysis, cross-border projects, tourist cross-border route.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
Розділ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В ГАЛУЗІ ТУРИЗМУ	9
1.1. Інституційне забезпечення міжнародного співробітництва територіальних громад у контексті Європейської політики сусідства	9
1.2. Роль та форми транскордонного співробітництва в галузі туризму	15
1.3. Методологія дослідження організації транскордонного туризму	20
Розділ 2. АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ У СФЕРІ ТУРИЗМУ	24
2.1. Аналіз транскордонного співробітництва в межах Карпатського єврорегіону	24
2.2. Географічні, етнічні, природні та історичні чинники розвитку транскордонного співробітництва Закарпатської області	32
2.3. Оцінка стану реалізації спільних транскордонних проєктів Закарпатської області у туризмі	36
2.4. Вплив транскордонного співробітництва Закарпатської області в галузі туризму на навколишнє середовище	41
Розділ 3. ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ В ГАЛУЗІ ТУРИЗМУ НА ПЕРСПЕКТИВУ	46
3.1. Шляхи розвитку та стратегічні напрями поглиблення транскордонного туристичного співробітництва Закарпаття	46
3.2. SWOT-аналіз потенціалу післявоєнного розвитку транскордонного співробітництва Закарпатської області в туризмі	49
3.3. Транскордонні процеси як інструмент стимулювання розвитку етнічного туризму на Закарпатті	61
3.4. Розробка туристичного транскордонного маршруту «Три корони Карпат: Смак, Термали та Замки»	70
ВИСНОВКИ	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	80

ВСТУП

Актуальність теми. Транскордонне співробітництво є одним із ключових чинників євроінтеграційних процесів та сталого розвитку регіонів. В умовах сучасної глобалізації, а також з огляду на геополітичні виклики та необхідність післявоєнного відновлення, посилення співпраці між прикордонними регіонами набуває особливої значущості. Закарпатська область, як ворота України до Європи, що межує з чотирма країнами ЄС (Угорщиною, Словаччиною, Польщею та Румунією), має унікальний потенціал для розвитку транскордонного співробітництва в галузі туризму.

Туризм виступає потужним інструментом економічного зростання, збереження культурної спадщини та налагодження добросусідських відносин. Однак, незважаючи на значний ресурсний потенціал регіону (природний, історичний, етнічний), ефективність використання механізмів транскордонної співпраці у туристичній сфері Закарпаття залишається недостатньо вивченою та вимагає розробки нових, гнучких підходів. Актуальність дослідження посилюється потребою у визначенні стратегічних напрямів розвитку, адаптованих до сучасних викликів, зокрема, у контексті реалізації політики Європейського Союзу та розширення можливостей участі Закарпаття у спільних міжнародних проєктах.

Метою кваліфікаційної роботи є комплексне дослідження сучасних тенденцій та визначення перспективних напрямів розвитку транскордонного співробітництва Закарпатської області в галузі туризму для посилення її конкурентоспроможності та інтеграції в європейський туристичний простір.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

- узагальнити теоретико-методологічні засади транскордонного співробітництва в туризмі та його інституційне забезпечення в контексті європейської політики сусідства;
- проаналізувати роль, форми та методологію дослідження транскордонного співробітництва в галузі туризму;

- провести аналіз та оцінку транскордонного співробітництва Закарпатської області у сфері туризму, включаючи співпрацю в межах Карпатського єврорегіону;
- визначити та оцінити географічні, етнічні, природні та історичні чинники, що впливають на розвиток транскордонного співробітництва Закарпаття;
- оцінити стан реалізації спільних транскордонних проєктів Закарпатської області у туризмі;
- розробити шляхи та стратегічні напрями поглиблення транскордонного туристичного співробітництва Закарпаття на перспективу;
- провести SWOT-аналіз потенціалу післявоєнного розвитку транскордонного співробітництва Закарпатської області в туризмі;
- обґрунтувати транскордонні процеси як інструмент стимулювання розвитку етнічного туризму на Закарпатті та розробити конкретний туристичний маршрут, наприклад, «Три корони Карпат: Смак, Термали та Замки».

Об'єктом дослідження є процес транскордонного співробітництва прикордонних територій у галузі туризму.

Предметом дослідження є сукупність теоретико-методичних положень, механізмів, тенденцій та перспектив розвитку транскордонного співробітництва Закарпатської області в галузі туризму.

У процесі виконання кваліфікаційної роботи використано такі методи дослідження: теоретичні методи: системний підхід (для комплексного аналізу транскордонного співробітництва); абстрактно-логічний (для формулювання висновків та обґрунтування пропозицій); аналізу та синтезу (для вивчення теоретичних основ і узагальнення даних); порівняння (для зіставлення різних форм співпраці); емпіричні методи: статистичний аналіз (для оцінки стану реалізації проєктів); графічний (для візуалізації тенденцій); SWOT-аналіз (для оцінки потенціалу розвитку); метод експертних оцінок (для вивчення успішного досвіду реалізації проєктів); діалектичний метод: використано для дослідження розвитку транскордонного співробітництва в динаміці та виявлення причинно-наслідкових зв'язків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В ГАЛУЗІ ТУРИЗМУ

1.1. Інституційне забезпечення міжнародного співробітництва територіальних громад у контексті Європейської політики сусідства

В рамках сучасної демократичної парадигми управління, органи місцевого самоврядування (ОМС), функціонуючи у суворій відповідності до Конституції України та чинних законодавчих актів, являють собою фундаментальну основу народовладдя [37]. Реалізація публічних функцій, необхідних для задоволення колективних потреб територіальної громади – зокрема, вирішення соціально-побутових, культурно-освітніх та екологічних завдань – здійснюється безпосередньо мешканцями через обрані ними представницькі органи. Багаторічний досвід децентралізаційної реформи в Україні чітко засвідчив критичну важливість підвищення управлінської ефективності та зміцнення спроможності місцевих громад для забезпечення якісного виконання повноважень ОМС.

Зважаючи на вищезазначене, розвиток міжнародного співробітництва та формування стійких партнерських зв'язків з адміністративно-територіальними одиницями іноземних держав є потужним механізмом підтримки місцевих громад. Така співпраця забезпечує доступ до кращих практик та позитивного досвіду функціонування місцевого самоврядування у європейському та світовому контекстах. Крім того, це слугує ефективним інструментом транскордонного співробітництва, що відкриває можливості для залучення додаткових фінансових ресурсів з міжнародних фондів.

У цьому контексті, актуальною науковою проблемою постає аналіз міжнародної діяльності органів місцевого самоврядування через призму національного та європейського правового регулювання. Це особливо важливо для прикордонних громад. Діяльність територіальних громад Закарпатської області, що безпосередньо межують із чотирма країнами Європейського Союзу

(Угорщиною, Словацькою Республікою, Румунією та Республікою Польща), є найбільш яскравою ілюстрацією потенціалу та перспектив такого транскордонного співробітництва з європейськими партнерами.

Водночас, вступаючи у транскордонні відносини з адміністративно-територіальними утвореннями іноземних держав, органи місцевого самоврядування (як міські, сільські, так і обласні ради) беззаперечно повинні керуватися комплексом норм, що охоплює як національне, так і міжнародне право. Базовими міжнародно-правовими актами та відповідними актами України, що регламентують цю сферу, є, зокрема, Європейська хартія місцевого самоврядування (1985 р.), Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (1980 р.), а також додаткові протоколи до неї [24., 25]. Це питання сьогодні потребує особливої уваги, зважаючи на те, що Україна отримала статус кандидата на вступ до ЄС. Ця обставина, у свою чергу, відкриває перед громадами можливість долучатися до програм та ініціатив Європейського Союзу, які дотепер були доступні виключно для країн-членів та країн-кандидатів.

Правові підстави для встановлення співробітництва органів місцевого самоврядування (ОМС) із суб'єктами міжнародних відносин закладено у статті 18 Конституції України. В ній визначено, що зовнішньополітична діяльність держави спрямована на забезпечення її національних інтересів та безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародної спільноти, дотримуючись загальновизнаних принципів і норм міжнародного права. Таким чином, територіальна громада, як базовий рівень організації населення, концептуально сформований ще Організацією Об'єднаних Націй у 1948 році, відіграє роль фундаментального елемента (цеглини) у формуванні міжнародної співпраці – від міжлюдських контактів до укладення договірних документів міжнародного характеру.

Відповідно до частини 2 статті 19 Конституції України, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, а також їхні посадові особи, зобов'язані здійснювати свою діяльність лише на підставі, в межах повноважень

та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (принцип законності). Це стосується й територіальних громад, яким стаття 140 Конституції надає право самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах, визначених Конституцією та законами.

Зміст форм співробітництва громад також окреслено у частині 3 статті 142 Конституції України. Хоча Закон України «Про місцеве самоврядування» (частина 1 статті 2) містить дещо ширше визначення поняття місцевого самоврядування, його положення не охоплюють повноваження ОМС у сфері міжнародного співробітництва та зовнішньоекономічної діяльності в повному обсязі [29, 37].

Проте, стаття 26 того ж Закону, зокрема частини 21-1 та 21-2, надає органам місцевого самоврядування (ОМС) чіткі повноваження щодо інституціоналізації співпраці. Ці положення дозволяють ОМС ухвалювати рішення про об'єднання в асоціації або інші форми добровільних об'єднань, а також про вихід з них. Крім того, вони передбачають можливість схвалення угод про єврорегіональне співробітництво, прийняття рішень про його утворення та затвердження статуту, а також про вступ до європейського об'єднання територіального співробітництва чи вихід з нього [29].

Що стосується питань транскордонного співробітництва, його регулювання здійснюється спеціальним законодавчим актом – Законом України «Про транскордонне співробітництво» [32]. Прийняття цього нормативно-правового акту було продиктовано, серед іншого, необхідністю врегулювання процедур укладання та практичної реалізації угод про транскордонне співробітництво органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади. Фактично, цей інструмент сьогодні активно застосовується, особливо у прикордонних регіонах України. Як приклад, можна розглянути Закарпатську область, чиє географічне розташування детермінує та впливає на всі аспекти її суспільно-політичного та соціально-економічного життя.

Європейський вектор зовнішньої політики завжди мав ключове значення для цього регіону. Протягом десятиліть добросусідські відносини забезпечували

формування стійких транскордонних зв'язків між Закарпатською областю та регіонами сусідніх країн ЄС, що має значний вплив на всі аспекти суспільно-політичного та соціально-економічного життя по обидва боки кордону.

У цьому процесі рушійною силою виступають територіальні громади та їхні представницькі органи, органи державної влади, а також неурядові організації та асоціації. Проведені дослідження засвідчують високу активність співпраці: на сьогодні між Закарпатською обласною радою, Закарпатською обласною державною адміністрацією та регіонами іноземних держав укладено 37 міжрегіональних угод про співпрацю. Крім того, на рівні органів місцевого самоврядування області, закладів освіти, науки та культури підписано понад 300 договорів, угод та меморандумів про співробітництво із закордонними партнерами. Реалізація положень цих двосторонніх угод наразі можлива, зокрема, через залучення міжнародної технічної допомоги.

У контексті міжнародного співробітництва, Європейська політика сусідства (ЄПС), започаткована у 2003–2004 роках, відіграє ключову роль. Основною метою цієї ініціативи ЄС було забезпечення стабільності та миру, а також розвиток співпраці з сусідніми країнами, спрямований на створення зони процвітання та добросусідства. Проте, протягом останніх семи років відбулася трансформація пріоритетів: одним із головних завдань стало посилення співпраці у питаннях безпеки та участь у виробленні політики партнерів. Основними тематичними напрямками ЄПС є: демократія, верховенство права та права людини; економічний розвиток; безпека; міграція та мобільність населення [91, 83].

Для подальшої практичної реалізації цілей ЄПС у найближчій перспективі Європейський Союз запровадив новий фінансовий інструмент – INTERREG NEXT 2021–2027. Цей інструмент пропонує можливості субсидування більшості учасників транскордонного співробітництва в рамках цілей Європейського інструменту сусідства. Єврокомісія визнає винятково важливе значення європейського територіального співробітництва для інтеграційних процесів. Отже, громади, які демонструватимуть готовність до впровадження програм у

межах INTERREG NEXT, отримують значну конкурентну перевагу у доступі до європейських ресурсів, на тлі прогнозованого скорочення європейського фінансування національних проєктів.

У 2018 році Європейська Комісія оприлюднила проєкти нормативних актів, що регулюють допомогу східним країнам-сусідам ЄС у межах Європейської політики сусідства (ЄПС) на програмний період 2021–2027 років. Ця низка регуляторних документів охоплює також цілі європейського територіального співробітництва.

Згідно з цими актами, органи місцевого самоврядування (ОМС) прикордонних територій можуть реалізовувати співпрацю в межах п'яти нових тематичних пріоритетів політики:

1. Розумніша Європа.
2. Зелена, низьковуглецева Європа.
3. Об'єднана Європа.
4. Більш соціальна Європа.
5. Європа ближче до громадян.

Загальна вартість фінансування програм INTERREG NEXT 2021–2027 становить 7,95 мільярда євро [85].

Крім того, запроваджується нова специфічна ціль – «Краще управління Interreg». Ця ціль передбачає реалізацію проєктів, спрямованих на зміцнення спроможності державних адміністрацій, особливо тих, які здійснюють управління певними територіями. Вона також сприяє юридичному, адміністративному співробітництву та взаємодії між громадянами і владою, зокрема для подолання правових та інших бар'єрів у прикордонних регіонах.

Саме в рамках цієї специфічної цілі є доцільним розвиток міжнародного партнерства на рівні ОМС, керуючись положеннями законів України «Про місцеве самоврядування в Україні» та «Про статус депутатів місцевих рад» [29, 30].

Зокрема, пункт 2 статті 2 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» прямо дозволяє органам місцевого самоврядування та їхнім асоціаціям

входити до відповідних міжнародних асоціацій та інших добровільних об'єднань ОМС. Використання територіальними громадами таких інструментів, як спільне утворення з іноземними інституціями нових міжнародних асоціацій (наприклад, «Карпатський Єврорегіон») чи територіальних утворень (наприклад, ЄОТС «Тиса»), або ж вступ до вже існуючих європейських інституцій, створює додаткові правові підстави. Це, у свою чергу, дозволяє громадам ефективніше реалізовувати свої функції, спрямовані на забезпечення базових положень Основного Закону нашої держави – прав і свобод людини та гідних умов її життя [29].

Одним із ключових інструментів для реалізації міжнародної співпраці на місцевому рівні є Рада європейських муніципалітетів та регіонів (CEMR) (*The Council of European Municipalities and Regions*), до складу якої наразі входить Асоціація міст України. На регіональному рівні, зокрема в Закарпатській області, інтереси 64 територіальних громад регіону, а також їхніх неурядових та громадських об'єднань-партнерів, представлені через Закарпатське регіональне відділення Асоціації міст України [3].

Рада європейських муніципалітетів та регіонів (CEMR) була заснована у 1951 році і на сьогодні має понад 70-річний досвід діяльності, об'єднуючи 60 членських асоціацій та близько 100 000 органів місцевого самоврядування із 40 європейських країн. З моменту свого створення CEMR послідовно сприяє розбудові єдиної, мирної та демократичної Європи, ґрунтуючись на принципах місцевого самоврядування, субсидіарності та активної участі громадян. Головними завданнями цієї організації є вплив на європейську політику та законодавство у всіх сферах, що стосуються муніципалітетів і регіонів, а також забезпечення платформи для дебатів між місцевими та регіональними органами влади через їхні національні представницькі асоціації. Важливо, що CEMR є європейською секцією всесвітньої організації United Cities and Local Governments (UCLG), через яку організація представляє місцеві та регіональні органи влади на міжнародній арені [87].

Участь наших громад, зокрема міських муніципалітетів, у таких багаторівневих європейських інституціях дає значні переваги. По-перше, вона забезпечує реалізацію євроінтеграційної політики України на місцевому та інституційному рівнях. Будучи учасниками європейських асоціацій місцевого самоврядування, національні органи влади прямо долучаються до загальних процесів і перетворень, якими живе сучасна Європа. Зокрема, сьогоднішня політика ЄС демонструє прагнення до побудови Європи єдності в різноманітності, що виступає рушійною силою діяльності більшості європейських інституцій. По-друге, це відкриває можливість розвивати співпрацю та формувати нові партнерства у різних сферах: туризм, освітньо-культурна галузь, промисловість, екологія, охорона здоров'я та ІТ-сектор. Крім того, на сьогодні це особливо важливо для гуманітарної допомоги та участі у повоєнній відбудові регіонів України.

Дослідження міжнародних зв'язків між територіальними громадами засвідчує їх високу інституційну забезпеченість та широку залученість суб'єктів. На міжрегіональному рівні транскордонна співпраця переважно реалізується через спільні стратегії, програми та концепції, а також через поглиблення комунікації між представниками місцевих органів влади, некомерційними організаціями, бізнесом та мешканцями, включаючи спільні культурні заходи.

Шляхом формування міжнародного партнерства та подальшого впровадження спільних транскордонних проєктів, населення територіальних громад реалізує гарантовану державою здатність самостійно або через посадових осіб ОМС вирішувати питання місцевого значення, відповідно до Конституції та чинних законів України.

1.2. Роль та форми транскордонного співробітництва в галузі туризму

У сучасних умовах глобалізації та поглиблення міжнародної інтеграції, транскордонне співробітництво (ТКС) набуває критичного значення для розвитку регіональної економіки, особливо у сфері туризму. Сутність ТКС у

туризмі полягає не лише у географічній близькості, але й у спільному використанні ресурсів, об'єднанні зусиль для просування спільного туристичного продукту та гармонізації політик прикордонних територій. Еволюція цього явища демонструє перехід від простих інформаційних обмінів до створення складних, інституціоналізованих структур, що керуються принципами субсидіарності, взаємної вигоди та синергетичного ефекту.

Щоб чітко розмежувати предмет дослідження, варто провести диференціацію ТКС у туризмі від більш загального поняття міжнародного туризму (табл. 1.1). Хоча обидва явища є формами міжнародної взаємодії, ТКС має специфічні детермінанти: спільна історико-культурна спадщина, загальні екологічні ресурси та необхідність вирішення спільних прикордонних проблем.

Таблиця 1.1 – Характеристика транскордонного та міжнародного туризму

Критерій	Транскордонне туристичне співробітництво	Міжнародний туризм
Географічна ознака	Обмежене прикордонними територіями, часто спільний макрорегіон (наприклад, Карпати)	Необмежена географія, взаємодія між віддаленими державами
Мета взаємодії	Інтеграція, спільне планування, подолання прикордонних бар'єрів	Економічний обмін, комерційна діяльність, рекреація
Суб'єктний склад	Переважно регіональні та місцеві органи влади, МСБ прикордоння, Єврорегіони	Національні туристичні адміністрації, транснаціональні корпорації
Характер продукту	Комплексний, інтегрований продукт, тематичний маршрут, що охоплює кілька юрисдикцій	Моноцентричний продукт, орієнтований на одну країну чи місто

Джерело: розроблено автором

Теоретичний аналіз вимагає чіткої класифікації форм ТКС, що дозволяє систематизувати емпіричний матеріал. Форми співробітництва типологізуються за низкою критеріїв. Зокрема, за рівнем інтеграції (від слабкої інформаційної

співпраці до високої інституційної інтеграції) та за функціональним призначенням (інфраструктурне, маркетингове, освітнє) (табл. 1.2).

Таблиця 1.2 – Форми та характеристики транскордонного туристичного співробітництва

Форма співробітництва	Рівень інтеграції	Основна функція	Приклад реалізації
Інституціональна	Високий	Координація політик, стратегічне планування, лобіювання	Створення Єврорегіонів, спільних органів управління (СПП/РРР)
Мережева	Середній	Об'єднання бізнесу, обмін знаннями, підвищення якості	Транскордонні туристичні кластери, асоціації готельєрів/рестораторів
Проектна	Середній	Залучення фінансування, реалізація конкретних заходів	Програми Interreg (СВС), спільне відновлення замків
Маркетингова	Низький	Спільне просування, підвищення впізнаваності	Спільний бренд дестинації, участь у міжнародних виставках

Джерело: розроблено автором

Найвищим, найбільш інтегрованим рівнем формального співробітництва є інституціональні форми. Серед них домінує утворення та функціонування Єврорегіонів, які виступають як потужні координаційні майданчики. На прикладі «Карпатського Єврорегіону», можна прослідкувати їхню вирішальну роль у лобіюванні спільних інтересів та залученні інвестицій. Однак, функціонал Єврорегіонів може суттєво різнитися залежно від фінансової спроможності та рівня залучення органів центральної влади.

Водночас, в умовах динамічного ринку зростає значення мережевих та організаційних форм, де провідне місце посідають транскордонні туристичні кластери (ТТК). На відміну від традиційних асоціацій, ТТК забезпечують

синергетичний ефект завдяки об'єднанню зусиль малих та середніх підприємств (МСБ). Це дозволяє не лише стандартизувати якість послуг, а й ефективніше впроваджувати інновації та підвищувати спільну конкурентоспроможність на міжнародному рівні. Аналіз моделей ТТК виявляє, що їх успіх залежить від спільної бази знань, доступу до технологій та здатності оперативно адаптуватися до змін туристичного попиту.

Прямим наслідком успішної інституціоналізації та мережевої взаємодії є проектно-програмні форми ТКС, які виступають рушійною силою розвитку туристичної інфраструктури. Основною фінансовою базою для таких проектів є програми Interreg (СВС) Європейського Союзу, спрямовані на подолання прикордонних бар'єрів. Аналіз цих програм показує, що їхня діяльність сфокусована на трьох ключових напрямках: відновлення об'єктів культурної спадщини, створення екологічних та тематичних туристичних стежок та розвиток інноваційних інформаційних технологій.

Успішна реалізація проектів логічно веде до створення спільного туристичного продукту, що є основою маркетингових форм ТКС. Основний інструмент тут – спільний брендинг транскордонної дестинації. Це дозволяє регіону виступати на міжнародних туристичних виставках єдиним фронтом, оптимізуючи витрати та максимізуючи вплив. Важливою складовою є формування тематичних транскордонних маршрутів, які інтегрують пропозиції кількох країн (наприклад, «Винний шлях», «Дуга Замків»), створюючи для туриста відчутну додану вартість. Маршрути класифікуються відповідно до цільового ринку та пропозиції, що дозволяє оптимізувати маркетингові зусилля (табл. 1.3).

Паралельно з цим, критично важливими є економічні та логістичні форми співробітництва. Вони стосуються не лише гармонізації транспортної інфраструктури, але й спрощення прикордонних процедур. Аналіз показує, що гармонізація митних та візових процедур (особливо в контексті євроінтеграції України) є ключовим фактором, який може забезпечити різке зростання туристичного потоку. До економічних форм належать спільні інвестиційні

проекти (СПП/PPP), спрямовані на розвиток великих туристичних комплексів та інфраструктури розміщення.

Таблиця 1.3 – Характеристика тематичних транскордонних маршрутів та їхній економічний потенціал

Тематичний маршрут	Приклади об'єктів / країни	Ключовий цільовий ринок	Очікуваний економічний ефект
Культурно-історичний	Замки Закарпаття, Егерська Фортеця, Спішський Град (UA-HU-SK)	Туристи з високим доходом, «покоління Z» (через IT-додатки)	Збільшення середньої тривалості перебування в регіоні, диверсифікація пропозиції
Еногастрономічний	Токай (HU), Берегівські винні підвали (UA), Моравія (SK)	Туристи-гурмани 35+, спеціалізовані групи	Зростання прибутків МСБ, прямі інвестиції у виноробну та ресторанну галузі
Екологічний / Активний	Високі Татри (SK), Карпатський біосферний заповідник (UA)	Молодь, туристи, орієнтовані на здоров'я та природу	Створення нових робочих місць у суміжних сферах (гіді, прокат), розвиток сільського туризму

Джерело: розроблено автором

Незважаючи на очевидні переваги, ТКС стикається зі значними бар'єрами: адміністративною бюрократією, відсутністю довгострокового політичного консенсусу, фінансовими ризиками та культурно-ментальними відмінностями. Подолання цих викликів, особливо в умовах євроінтеграційних процесів України, вимагає глибокої політичної волі та постійної координації на всіх рівнях, що є ключем до забезпечення сталого розвитку транскордонних туристичних регіонів у майбутньому та вимагає розробки адаптивних стратегій управління.

1.3. Методологія дослідження організації транскордонного туризму

Дослідження організації транскордонного туризму вимагає застосування специфічного комплексу методів, що охоплюють як загальнонаукові підходи, так і спеціалізовані методи географічної та економічної наук. На початку аналізу необхідно визначити методологічний апарат дослідження, що ґрунтується на діалектичному методі як фундаменті для вивчення транскордонного туризму в його розвитку, динаміці та взаємозв'язку з регіональними системами. Цей підхід дозволяє розглядати процеси транскордонного співробітництва в туризмі як постійну боротьбу протилежностей – інтеграційних прагнень та прикордонних бар'єрів.

Серед загальнонаукових методів ключове місце посідає системний підхід. Він є незамінним для розгляду транскордонного туристичного регіону як складної, відкритої та динамічної системи, що складається з взаємопов'язаних підсистем: туристичних ресурсів, інфраструктури, керуючих органів та туристичних потоків. Застосування цього підходу дозволяє виявити структурно-функціональні взаємозв'язки між елементами геопросторової організації транскордонного туризму, зокрема, оцінити, як зміна функціонування одного елемента впливає на ефективність усієї системи. Важливим доповненням є історико-географічний метод, який дозволяє вивчити еволюцію туристичних потоків, формування прикордонної інфраструктури та історичних передумов для транскордонного співробітництва, що є критичним для розуміння сучасного просторового розміщення та концентрації ресурсів. Для порівняльного аналізу ефективності різних моделей транскордонного туристичного співробітництва застосовується порівняльно-географічний метод. Його використання дає змогу зіставити геопросторову організацію Закарпаття з аналогічними регіонами (наприклад, у зоні Карпат), виявивши найбільш ефективні практики.

Комплекс спеціальних методів розпочинається з картографічного методу, який є незамінним для візуалізації та просторового аналізу. Карти слугують не лише для представлення результатів, але й як інструмент дослідження, дозволяючи наочно відобразити розміщення туристичних ресурсів, щільність

інфраструктури та конфігурацію туристичних маршрутів. Особливої ваги набуває методика картографування «бар'єрних зон», що відображає просторову нерівномірність адміністративних та логістичних перешкод для туристичного руху.

Сучасні дослідження геопросторової організації транскордонного співробітництва неможливі без застосування геоінформаційних систем (ГІС-технологій). ГІС є потужним інструментом, що дозволяє вийти за межі статичної картографії. За допомогою ГІС-аналізу можна: створювати цифрові моделі простору; проводити багатофакторний аналіз доступності (розрахунок ізохрон) з урахуванням наявності та пропускної спроможності території; та моделювати вплив логістичних змін на перерозподіл туристичних потоків. Застосування мережевого аналізу в ГІС-середовищі дозволяє оптимізувати траєкторії руху та визначити вузлові центри інтеграції.

Основні методи та інструменти дослідження транскордонного туризму відобразимо в табл. 1.4.

Для економічної оцінки ефективності організації необхідним є статистичний метод. Він включає збір, обробку та аналіз кількісних даних про туристичні потоки, інвестиції в інфраструктуру та демографічні показники. Застосування багатовимірного статистичного аналізу (наприклад, кластерного аналізу) дозволяє виявити приховані закономірності у розміщенні туристичних об'єктів та згрупувати прикордонні райони за їхнім туристичним потенціалом і ступенем інтеграції. Економетричне моделювання використовується для встановлення кількісної залежності між інфраструктурними інвестиціями та зростанням доходів від транскордонного туризму.

Метод польових досліджень забезпечує збір первинної, якісної інформації та верифікацію даних. Він включає соціологічні опитування туристів (для оцінки їхньої задоволеності якістю послуг та сприйняттям прикордонних бар'єрів), а також експертні інтерв'ю з представниками туристичних кластерів та Єврорегіонів. Ці дані є вирішальними для розуміння «людського фактора» та неформальних форм співробітництва, які часто не відображаються у

статистичних звітах. Завершує методологічний комплекс просторово-часове моделювання та прогнозування. Використання методів екстраполяції та сценарного планування дозволяє прогнозувати розвиток геопросторової організації транскордонного туристичного співробітництва в умовах євроінтеграційних процесів України та надавати обґрунтовані рекомендації для стратегічного планування.

Таблиця 1.4 – Методи та інструменти дослідження транскордонного туризму

Група методу	Назва методу	Роль у дослідженні	Інструменти та технології
Загальнонаукові	Системний підхід	Визначення складу та структури транскордонної туристичної системи	Логічний та структурно-функціональний аналіз
Географічні	ГІС-технології	Просторово-часове моделювання доступності та аналіз щільності туристичних об'єктів	ArcGIS, QGIS, дані GPS, мережевий аналіз
Економічні	Економетричне моделювання	Кількісне визначення залежності зростання турпотоку від інвестицій в інфраструктуру	Регресійний аналіз, часові ряди
Соціологічні	Експертне інтерв'ю	Верифікація даних, оцінка якості послуг та визначення сприйняття «бар'єрів» ТКС	Напівструктуровані опитувальники, контент-аналіз

Джерело: розроблено автором

Завершальним етапом аналізу є оцінка ефективності та виявлення викликів ТКС (табл. 1.5). Ефективність співробітництва оцінюється за комплексом кількісних критеріїв (зростання турпотоку, обсяг залучених інвестицій, кількість створених робочих місць) та якісних критеріїв (покращення іміджу, рівень

задоволеності туристів). Для повного аналізу необхідно застосовувати спеціалізовані методології.

Таблиця 1.5 – Критерії, показники та методи оцінки ефективності транскордонного туристичного співробітництва

Критерій оцінки	Показники	Метод оцінки
Економічна ефективність	Зростання ВРП регіону, обсяг інвестицій у туристичну інфраструктуру, повернення інвестицій (ROI) проектів.	Статистичний аналіз, аналіз "витрати-вигоди" (Cost-Benefit Analysis).
Соціальна ефективність	Створення нових робочих місць, рівень задоволеності місцевого населення, зниження рівня міграції.	Соціологічний опитування, аналіз ринку праці.
Інституційна ефективність	Кількість реалізованих спільних проектів, рівень гармонізації нормативно-правових актів.	Контент-аналіз міжнародних угод та звітів Єврорегіонів.
Екологічна стійкість	Стан екологічних ресурсів, обсяг фінансування екопроектів, розвиток екотуризму.	Екологічний моніторинг, аналіз цільових програм.

Джерело: розроблено автором

Отже, методологія дослідження організації транскордонного туризму є комплексним підходом, що поєднує загальнонаукові (діалектичний, системний, історико-географічний, порівняльно-географічний) та спеціалізовані (географічні, економічні, соціологічні) методи. Основою є діалектичний метод, що розглядає інтеграцію та прикордонні бар'єри, а системний підхід аналізує туристичний регіон як складну динамічну систему. Ключові спеціальні методи включають картографічний метод (для візуалізації та аналізу бар'єрних зон), ГІС-технології (для просторового моделювання, розрахунку доступності та мережевого аналізу), статистичний метод і економетричне моделювання (для кількісної оцінки ефективності інвестицій і потоків) та польові дослідження/експертні інтерв'ю (для збору якісної інформації про задоволеність та сприйняття бар'єрів). Дослідження завершується оцінкою ефективності ТКС за економічними, соціальними, інституційними та екологічними критеріями.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ У СФЕРІ ТУРИЗМУ

2.1. Аналіз транскордонного співробітництва в межах Карпатського єврорегіону

На сучасному етапі розвитку в Європі домінує концепція та реалізація «Європи регіонів», яка відсуває на другий план традиційну роль національних держав. У цьому контексті, розвиток єврорегіонів є критично важливим для забезпечення ефективної транскордонної співпраці між прикордонними областями України та Угорщини. Цей підхід сприяє інтеграції та подоланню кордонів на місцевому та регіональному рівнях.

Карпатський єврорегіон, створений у 1993 році, є одним із найстаріших та найбільших прикладів ТКС у Східній Європі, об'єднуючи прикордонні регіони п'яти країн: України, Польщі, Угорщини, Румунії та Словаччини (рис. 2.1). Його діяльність спрямована на подолання бар'єрів на кордонах та сприяння спільному сталому розвитку Карпатського макрорегіону.

Карпатський єврорегіон має низку унікальних характеристик. В історико-культурному аспекті його міжрегіональна асоціація побудована на багатостолітніх традиціях співпраці в Центральній Європі, що сягають XIV століття (часів династії Анжу) та Австро-Угорської монархії. Особливою його рисою є багатоетнічність і полікультурність.

З географічної та геополітичної точки зору, ці регіони є периферійними у своїх країнах і відзначаються високим рівнем міграції. Проте, їхнє вигідне географічне положення на перетині важливих магістралей (хоча й недостатньо використовуваних) створює ключові можливості. Регіон ідеально розташований для розвитку ефективної транскордонної інфраструктури вздовж 5-го (Критського) міжнародного транспортного коридору (маршрут Трієст – Львів). Завдяки цьому, периферійні території мають потенціал стати важливим

транзитним мостом між Європою та Азією для посилення євразійських торговельних зв'язків.

Рисунок 2.1 – Карпатський євро регіон

Джерело: [46]

З геополітичного погляду, регіон пережив трансформацію від колишнього соціалістичного блоку до суверенного статусу. Вступ більшості країн до ЄС та НАТО до 2007 року (за винятком України) надав їм європейського інституційного статусу, перетворивши на частину «зовнішнього кордону» Європейського Союзу.

Соціально-економічний вимір показує, що більшість прикордонних регіонів є слаборозвиненими у своїх національних межах, стикаючись із низкою проблем в економічному та інфраструктурному секторах. У цьому контексті, використання інноваційного потенціалу регіонів є життєво необхідним для підвищення їхньої конкурентоспроможності у форматі Євросоюзу.

За сучасних умов Карпатський єврорегіон демонструє відносну інституційну стійкість, що є рідкістю для такого великого та багатостороннього об'єднання. Його перевага полягає у гнучкій структурі, яка дозволяє регіонам-учасникам самотійно визначати пріоритети співпраці.

Однак, співробітництво ускладнюється різною правовою базою регіонів-учасників. Регіони країн-членів ЄС (Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія) користуються перевагами уніфікованого законодавства ЄС та інструментами європейської територіальної співпраці (Interreg), тоді як українські регіони (Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька області) до недавнього часу стикалися зі значними адміністративними та фінансовими бар'єрами. Це створює асиметрію у можливостях реалізації проєктів, де українська сторона часто виступає як партнер, що має меншу спроможність співфінансування та більшу бюрократичну складність.

Функціональна ефективність Карпатського єврорегіону найбільш явно проявляється як платформа для залучення грантового фінансування. Єврорегіон активно використовувався як інструмент для реалізації проєктів у рамках різних програм ТКС (ENI CBC, Interreg, Програма прикордонного співробітництва Польща–Білорусь–Україна тощо) (табл. 2.1).

Таблиця 2.1 – Секторальна співпраця в Карпатському Єврорегіоні: досягнення та виклики

Сектор співпраці	Ключові досягнення та виклики
Інфраструктура	Сприяння модернізації прикордонних пунктів пропуску та розвитку мережі регіональних доріг. <i>Виклик:</i> Повільна реалізація великих інфраструктурних проєктів через бюрократію та асиметрію фінансування
Туризм та культура	Створення спільних туристичних продуктів (наприклад, Карпатський туристичний шлях). <i>Досягнення:</i> Сприяння збереженню та популяризації унікальної культурної та природної спадщини Карпат
Екологія	Реалізація спільних заходів щодо моніторингу та захисту Карпатських лісів та водних ресурсів. <i>Виклик:</i> Необхідність узгодження екологічних стандартів, особливо у сфері поводження з відходами та запобігання повеням

Джерело: розроблено автором

Основний ресурсний потенціал Карпатського єврорегіону походить від зовнішніх грантових джерел. Це дозволяє реалізовувати значні проєкти, але робить Єврорегіон фінансово залежним від циклів програмного фінансування ЄС.

Закарпатська область найчастіше реалізовує проєкти в рамках таких великих програм транскордонного співробітництва ЄС (табл. 2.2):

1. Програма транскордонного співробітництва Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна (HUSKROUA) / Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна (ENI CBC).

2. Програма транскордонного співробітництва Угорщина – Україна (HUP-UA) / Угорщина – Словаччина – Україна (ENI CBC).

Таблиця 2.2 – Реалізовані проєкти Закарпатської області в межах транскордонної співпраці

Назва програми	Напрямок	Типовий приклад реалізованого проєкту	Результат (вплив)
1	2	3	4
Угорщина-Україна (HUP-UA, ENI CBC)	Інфраструктура та логістика	Реконструкція та модернізація прикордонних пунктів пропуску або під'їзних доріг.	Спрощення перетину кордону, скорочення часу очікування, підвищення пропускної спроможності.
HUSKROUA (ENI CBC)	Екологія та запобігання надзвичайним ситуаціям	Спільна система моніторингу паводків у басейні річки Тиса.	Посилення транскордонної координації у сфері попередження стихійних лих та швидке реагування на повені.

Продовження табл. 2.2

Угорщина-Україна (HUP-UA, ENI CBC)	Туризм та культурна спадщина	Створення спільних туристичних маршрутів (наприклад, "Винний шлях" або "Шлях дерев'яних церков") та реставрація замків чи історичних пам'яток.	Збільшення туристичного потоку, збереження культурної спадщини, створення нових робочих місць у туризмі.
HUSKROUA (ENI CBC)	Охорона здоров'я та соціальна інтеграція	Створення спільних навчальних платформ для медичного персоналу або оснащення лікарень у прикордонних регіонах.	Підвищення якості надання медичних послуг, обмін досвідом та стандартами між країнами.
Угорщина-Україна (HUP-UA, ENI CBC)	Економічний розвиток та підтримка МСП	Створення транскордонних бізнес-інкубаторів або спільних платформ для підтримки малого та середнього бізнесу.	Стимулювання підприємницької діяльності та підвищення конкурентоспроможності регіональної економіки.

Джерело: розроблено автором

У програмному періоді 2014–2020 років Закарпатська область активно брала участь у трьох програмах прикордонного співробітництва Європейського інструменту сусідства (ЄІС), а також у Дунайській транснаціональній програмі. Обсяги реалізованих проєктів були значними:

- «Польща – Білорусь – Україна»: 16 проєктів на суму близько 6,7 млн євро;
- «Румунія – Україна»: 13 проєктів на суму близько 3 млн євро;

– «Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна»: 66 проєктів на суму понад 15 млн євро;

– Дунайська транснаціональна програма: 8 проєктів на суму 0,85 млн євро.

Окрім цього, організації та установи області впроваджують проєкти, що фінансуються в рамках інших міжнародних механізмів, зокрема Норвезького фінансового механізму, Вишеградського фонду, Міжнародного фонду «Відродження», USAID, а також програм «Еразмус +» та «Горизонт 2020» [Інформаційно-аналітичні матеріали управління єврорегіональної співпраці Закарпатської облдержадміністрації та управління міжнародних та регіональних зв'язків Закарпатської обласної ради].

Нові програми транскордонного співробітництва в межах Карпатського євро регіону, в яких може брати участь Закарпатська область України, представлені в табл. 2.3.

Таблиця 2.3 – Програми транскордонного співробітництва в межах Карпатського євро регіону

Назва програми	Географія поширення	Бюджет програми	Пріоритети програми
Програма Interreg NEXT Польща-Україна 2021-2027	- Польща: воєводства Підляське, Люблінське, Підкарпатське, частина Мазовецького; - Україна: Волинська, Львівська, Закарпатська, Рівненська, Тернопільська та Івано-Франківська області.	187,4 млн євро.	Довкілля: - Ціль 1: Сприяння адаптації до зміни клімату, запобіганню ризикам та підвищенню стійкості до стихійних лих і катастроф з урахуванням екосистемних підходів. - Ціль 2: Сприяння доступу до води та сталого управління водними ресурсами. - Ціль 3: Посилення захисту та збереження природи, біорізноманіття зеленої інфраструктури, у тому числі на міських територіях, та зменшення всіх форм забруднення. Здоров'я: - Ціль: Забезпечення рівного доступу до медичної допомоги та сприяння стійкості систем охорони здоров'я, включаючи первинну медичну допомогу, та сприяння переходу від інституційної допомоги до сімейної медицини та допомоги на рівні громад. Туризм:

			Ціль: Підвищення ролі культури та сталого туризму в економічному розвитку, соціальній інклюзії та соціальних інновацій.
Interreg VI-A NEXT Угорщина Словаччина Румунія Україна 2021-2027	- Угорщина: Саболч-Сатмар-Берг, Боршод-Абауй-Земплен. - Словаччина: Кошицький край, Прешовський край. - Румунія: Марамуреш, Сату-Маре, Сучава. - Україна: Закарпатська, Івано-Франківська та Чернівецька області.	66 млн євро.	Стійкий «зелений» прикордонний регіон: - сприяння адаптації до кліматичних змін, запобіганню ризику стихійних лих, стійкості, з урахуванням екосистемних підходів; - оптимізація захисту та збереження природи, біорізноманіття та зеленої інфраструктури, включно з міськими територіями, й зменшення всіх форм забруднення. Здоровий прикордонний регіон: - забезпечення рівного доступу до охорони здоров'я й розвиток стійкості систем охорони здоров'я (включно із первинною медичною допомогою та підтримкою переходу від інституційної до сімейних форм догляду та догляду на рівні громад); - підвищення ролі культури та стійкого туризму в економічному розвитку, соціальній інклюзії та соціальних інноваціях. Взаємодіючий прикордонний регіон: - підвищення ефективності державного та регіонального управління шляхом сприяння правовій та адміністративній співпраці та співпраці між громадянами, представниками та установами громадянського суспільства, зокрема з перспективою усунення правових та інших перешкод у прикордонних регіонах.
Дунайська транснаціональна програма 2021-2027	- Україна: Чернівецька, Івано-Франківська, Закарпатська та Одеська області. - Австрія, Боснія і Герцеговина, Болгарія, Хорватія, Чеська Республіка, Німеччина, Угорщина, Молдова, Чорногорія, Румунія, Сербія, Словенія, Словаччина.	215 млн євро	Пріоритети програми: Розумний Дунайський регіон: - Посилення інновацій та передових технологій у Дунайському регіоні. - Розвиток навичок смарт-спеціалізації, промислового переходу та підприємництва. Зелений та низьковуглецевий Дунайський регіон: - Сприяння відновлюваній енергетиці. - Сприяння адаптації до змін клімату та ліквідації наслідків стихійних лих.

		• Покращення управління водою та опадами. • Захист збереження біорізноманіття в екологічних коридорах і екорегіонах. Соціальний Дунайський регіон: • Доступні, інклюзивні та ефективні ринки праці. • Доступні та інклюзивні якісні послуги в освіті, навчанні та впродовж життя. • Соціально-економічний розвиток через спадщину, культуру та туризм. Покращення територіального та макрорегіонального управління в Дунайському регіоні: • Збільшення інституційного потенціалу для територіального та макрорегіонального управління.
--	--	---

Джерело: [70]

Карпатський єврорегіон слугує посередником для налагодження контактів між бізнесом прикордонних країн, однак прямі іноземні інвестиції в українські регіони є нижчими порівняно з регіонами ЄС. Це пов'язано із юридичними ризиками, корупцією та слабкістю приватно-державного партнерства.

Діяльність Карпатського єврорегіону є високочутливою до зовнішніх факторів, а особливо до геополітичних змін та кризових явищ:

1. Геополітичний виклик (агресія росії): повномасштабна військова агресія росії проти України стала найбільш серйозним викликом. Карпатський єврорегіон швидко адаптувався, переорієнтувавши значну частину своєї діяльності на гуманітарну підтримку та забезпечення безпекового та економічного транзиту через Карпатський регіон. Карпатський єврорегіон став важливим логістичним хабом для підтримки України.

2. COVID-19: під час пандемії Карпатський єврорегіон відіграв роль координатора для обміну інформацією та забезпечення медичних потреб між регіонами.

3. Міжрегіональна координація: попри спільну платформу, асиметрія економічного розвитку та інтересів між регіонами ЄС та України зберігається, що потребує постійних зусиль для досягнення консенсусу у прийнятті рішень.

Таким чином, Карпатський єврорегіон є життєздатним, але залежним механізмом ТКС. Його головна функція – це ефективне залучення європейських коштів для згладжування економічних та інфраструктурних відмінностей на кордонах та розвиток спільних проєктів у сфері туризму та екології. В умовах війни, Карпатський єврорегіон підтвердив свою стратегічну роль як важливий елемент підтримки України та її європейської інтеграції, демонструючи високу адаптивність.

На нашу думку, подальший успіх Карпатського єврорегіону залежить від прискорення модернізації прикордонної інфраструктури, підвищення інвестиційної привабливості українських регіонів Карпатського єврорегіону через реформи та зміцнення фінансової стійкості шляхом пошуку власних джерел фінансування.

2.2. Географічні, етнічні, природні та історичні чинники розвитку транскордонного співробітництва Закарпатської області

Ефективність транскордонного співробітництва (ТКС) Закарпатської області, що межує з чотирма країнами Європейського Союзу (Угорщиною, Словаччиною, Румунією та Польщею), є критичною для її соціально-економічного розвитку та євроінтеграційних прагнень України. ТКС тут не є штучним процесом, а ґрунтується на глибоких фундаментальних чинниках.

Географічне положення є визначальною передумовою для будь-якої транскордонної діяльності. Закарпаття має унікальне прикордонне розташування, яке одночасно є як перевагою, так і джерелом викликів. Аналіз географічних чинників дозволяє визначити потенційні напрямки інфраструктурної співпраці та логістичного розвитку. В табл. 2.4 деталізуємо ці чинники та їхній безпосередній вплив на інтенсивність та характер транскордонного обміну.

Таблиця 2.4 – Географічні чинники та їхній вплив на транскордонне співробітництво Закарпатської області

Географічний чинник	Характеристика	Вплив на ТКС
Прикордонне розташування	Межування з чотирма країнами ЄС (Угорщина, Словаччина, Румунія, Польща)	Створення природних передумов для регіональної інтеграції та формування спільних ринків і туристичних маршрутів
Розташування на транспортних осях	Проходження 5-го Критського транспортного коридору та важливих залізничних магістралей	Потенціал для перетворення регіону на ключовий транзитний та логістичний хаб, необхідність модернізації інфраструктури
Фізико-географічна ізоляція	Відокремлення від центральної частини України Карпатським хребтом	Підсилення орієнтації на зовнішні економічні зв'язки з країнами ЄС, а не з внутрішніми регіонами
Прикордонні бар'єри	Фактичні адміністративні та логістичні перешкоди на існуючих пунктах пропуску	Обмеження інтенсивності руху (людей, товарів, послуг) та необхідність інвестицій у прикордонну інфраструктуру

Джерело: розроблено автором

Етнічна мозаїка та культурна близькість населення, що проживає по обидва боки кордону, є потужним чинником народної дипломатії та неформальних зв'язків. Історично сформована полікультурність Закарпаття є вагомим ресурсом, який сприяє міжлюдським контактам і полегшує реалізацію спільних проєктів у сферах освіти та культури. Табл. 2.5 демонструє, як етнічний склад регіону безпосередньо впливає на розвиток транскордонного співробітництва Закарпаття.

Таблиця 2.5 – Етнічні чинники та їх роль у розвитку транскордонного співробітництва Закарпаття

Етнічний Чинник	Характеристика	Роль у ТКС
Поліетнічність регіону	Значна частка національних меншин (угорці, румуни, словаки) у прикордонних районах Закарпаття	Сприяння інтенсивному культурному та освітньому обміну, спрощення комунікації та формування спільних культурних проєктів
Ідентична історична пам'ять	Спільне проживання народів у складі Австро-Угорської імперії, Чехословаччини	Створення спільного історико-ментального простору, що є фундаментом для відновлення традиційних зв'язків
Родинні зв'язки	Наявність великої кількості родинних зв'язків між мешканцями Закарпаття та сусідніх країн	Формування міцних неформальних каналів співпраці, які підтримують малий прикордонний рух і торгівлю
Лінгвістична близькість	Володіння населенням Закарпаття мовами сусідніх країн (особливо угорською та румунською)	Спрощення економічної та туристичної взаємодії, підвищення конкурентоспроможності місцевої робочої сили

Джерело: розроблено автором

Природні особливості Закарпаття створюють незамінну базу для розвитку транскордонного туризму та спільних екологічних проєктів. Спільний природний ареал Карпатського регіону вимагає узгодженого управління ресурсами та є ідеальною основою для створення спільних туристичних продуктів, як-от екологічні чи оздоровчі тури. Табл. 2.6 ілюструє, як природні ресурси можуть бути інтегровані в транскордонну співпрацю у Закарпатській області.

Таблиця 2.6 – Природні чинники та їхнє використання у розвитку транскордонної співпраці у Закарпатській області

Природний чинник	Характеристика	Напрямок співробітництва
Гірський ландшафт	Належність до Східних Карпат, наявність гірськолижних схилів та екологічно чистих зон	Розвиток спільного гірського та екологічного туризму, формування транскордонних пішохідних маршрутів
Водні ресурси	Багата мережа річок (Тиса) та численні мінеральні й термальні джерела	Спільний моніторинг водних ресурсів, запобігання паводкам, розвиток оздоровчого (бальнеологічного) туризму
Природоохоронні території	Наявність національних парків та заповідників, що є частиною більших Карпатських природоохоронних комплексів	Координація зусиль із збереження біорізноманіття, спільні екологічні проекти та освіта

Джерело: розроблено автором

Історичний досвід формує інституційну основу для сучасного ТКС, зокрема через створення єврорегіонів та відновлення традиційних зв'язків. Спільне управління територіями у минулому спростило процес інституціоналізації співпраці у пострадянський період. В табл. 2.7 відображено ключові історичні етапи, що вплинули на формування сучасного транскордонного простору досліджуваного регіону.

Таблиця 2.7 – Історичні чинники та інституційне забезпечення транскордонного співробітництва у Закарпатській області

Історичний чинник	Часовий аспект	Результат для ТКС
Спільне історичне управління	Співпраця часів Австро-Угорської імперії та ранньої Чехословаччини	Формування спільних господарських та культурних зв'язків, які легко відновлюються в сучасних умовах
«Європа Регіонів»	Розвиток європейської ідеї регіоналізації після розпаду СРСР	Створення Карпатського євро регіону (1993 р.), який став першою інституційною платформою для багатосторонньої співпраці
Розширення ЄС/НАТО (2004-2007)	Приєднання країн-сусідів до європейських структур, перетворення Закарпаття на «зовнішній кордон» ЄС	Визначення пріоритетів співпраці через програми ЄС (Interreg, ENI CBC) та необхідність гармонізації стандартів

Джерело: розроблено автором

Отже, транскордонне співробітництво Закарпатської області має високий фундаментальний потенціал, зумовлений поєднанням сприятливих географічних, етнічних, природних та історичних чинників. Успішна реалізація цього потенціалу вимагає стратегічної підтримки інституціональних механізмів (Карпатський євро регіон) та пріоритетного інвестування у подолання географічних бар'єрів (модернізація інфраструктури) з метою повноцінної інтеграції Закарпаття до європейських транскордонних мереж.

2.3. Оцінка стану реалізації спільних транскордонних проєктів Закарпатської області у туризмі

Оцінка стану реалізації спільних транскордонних проєктів у Закарпатській області переважно концентрується на проєктах, що фінансуються в рамках програм Європейського інструменту сусідства (ENI CBC / Interreg), зокрема,

Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна (HUSKROUA) та Угорщина-Україна (HU-UA). Детальне дослідження демонструє домінування двох функціональних типів проєктів: інфраструктурні та культурно-історичні (табл. 2.8).

Таблиця 2.8 – Основні напрямки та результати реалізації проєктів транскордонного співробітництва на Закарпатті в сфері туризму та культурної спадщини

Тип проєкту	Приклади реалізації на Закарпатті	Мета	Стан реалізації
Інфраструктурний	Реконструкція доріг до прикордонних пунктів (КПП), створення велосипедних маршрутів «Зелені шляхи»	Покращення логістики та доступності прикордонних територій	Повільний, часто із затримками через тендерні процедури
Культурно-історичний	Реставрація Невицького замку (спільний проєкт з Словаччиною), відновлення Мукачівського монастиря	Збереження спільної спадщини, створення нових "якорів" для туристів	Середній, високий успіх у фіналізації, але тривалий термін виконання
Маркетинговий / Освітній	Створення спільних туристичних порталів, розробка Винного шляху	Формування єдиного бренду та підвищення кваліфікації кадрів	Високий, швидка реалізація, але часто низька стійкість після завершення фінансування

Джерело: розроблено автором

Проєкти, як правило, мають високий відсоток грантового покриття (до 90% від загального бюджету), проте ключовою проблемою залишається співфінансування з боку місцевих та обласних бюджетів (10%). Часто саме необхідність забезпечення цього відсотка стає фінансовим бар'єром, що гальмує запуск проєктів або призводить до їхнього скорочення.

Однією з найбільш гострих проблем є порушення часових рамок. Усереднений термін реалізації інфраструктурних проєктів (від початку фінансування до фінального звіту) часто перевищує запланований на 30–50%. Наприклад, реставрація Невицького замку – проєкт, що отримав значне фінансування, зіткнувся із затримками через складність тендерних процедур в Україні та необхідність повторних експертиз, що призвело до подовження термінів виконання робіт.

Реалізовані проєкти мають прямий позитивний вплив на якість туристичного продукту Закарпаття, але їхній синергетичний ефект часто використовується недостатньо.

Основні виклики і бар'єри реалізації транскордонних проєктів в сфері туризму на Закарпатті відображено в табл. 2.9.

Таблиця 2.9 – Виклики та бар'єри реалізації транскордонних проєктів в сфері туризму на Закарпатті

Критерій впливу	Показники на Закарпатті	Виклики та бар'єри
Логістична доступність	Покращення якості доріг до ключових об'єктів (наприклад, до термальних джерел у Берегівському районі)	Адміністративний бар'єр: недостатня пропускна спроможність самих пунктів прикордонного пропуску нівелює ефект від покращення доріг
Туристична атракція	Створення нових «туристичних магнітів» після реставрації замків (Паланок, Невицький)	Інформаційний бар'єр: недостатня інтеграція нових об'єктів у спільні європейські маркетингові платформи
Кадровий потенціал	Проведення спільних тренінгів для гідів та готельєрів	Фінансова нестійкість: освітні результати часто не підтримуються після завершення грантового фінансування

Джерело: розроблено автором

На основі аналізу можна систематизувати основні перешкоди, що ускладнюють реалізацію транскордонних проєктів у туристичній сфері Закарпаття:

1. Адміністративні Бар'єри:

- складність тендерних процедур (ProZorro): українське законодавство часто не узгоджується зі швидкістю та гнучкістю, необхідними для виконання європейських проєктів;
- недостатня узгодженість на центральному рівні: проєкти часто затягуються через необхідність отримання дозволів від центральних органів влади.

2. Фінансові Бар'єри:

- проблема співфінансування: місцеві громади та органи влади мають обмежені можливості для забезпечення необхідних 10%;
- інфляційні ризики: тривалий термін виконання проєктів призводить до зростання вартості робіт, яке не покривається фіксованим грантовим бюджетом.

3. Інституційні Бар'єри:

- низька стійкість (Sustainability): часто відсутній чіткий план підтримки створених туристичних продуктів (портали, маршрути) після завершення фінансування.
- кадрова проблема: дефіцит висококваліфікованих менеджерів, які вільно володіють методологією підготовки та управління європейськими проєктами.

Проведений аналіз підтверджує, що, незважаючи на успішне залучення коштів, найбільша проблема Закарпаття полягає не у фінансуванні, а в неефективному управлінні та логістиці реалізації проєктів. Подальше поглиблення транскордонного туристичного співробітництва вимагає переходу від точкових проєктів до комплексних програм, інтегрованих у загальні стратегії розвитку Єврорегіонів.

Вирішальне значення набуває оцінка синергетичного ефекту, яка вимірює, наскільки загальний результат від реалізації кількох проєктів перевищує суму

їхніх індивідуальних результатів. На жаль, у багатьох випадках на Закарпатті проєкти реалізуються ізольовано, без належної координації між різними донорами та секторами.

Методологія оцінки синергії повинна включати мережевий аналіз, що досліджує ступінь інтеграції туристичних об'єктів, створених завдяки різним проєктам (наприклад, поєднання відновленого замку з екологічною стежкою, створеною за іншою програмою). Виявлено, що об'єкти, які увійшли до тематичних маршрутів (винних, замкових), демонструють вищий рівень стійкості (sustainability) та економічного впливу. Проте життєздатність проєктів після завершення грантового фінансування залишається низькою. Це стосується передусім маркетингових ініціатив (спільних порталів), які часто не мають чіткого плану комерціалізації чи передачі на баланс сталому інституційному партнеру (наприклад, туристичному кластеру чи ОВА).

На основі систематизації бар'єрів та оцінки сталості проєктів, органам влади Закарпатської області необхідно впровадити низку цільових рекомендацій, що мають бути спрямовані на підвищення ефективності використання міжнародної допомоги та забезпечення довгострокового економічного ефекту.

По-перше, фінансова стійкість. З огляду на проблему співфінансування, обласній владі доцільно створити «Фонд гарантування співфінансування» для територіальних громад. Цей фонд повинен надавати громадам гарантії або короткострокові позики для забезпечення необхідних 10%, що значно прискорить старт проєктів.

По-друге, інституційна координація. Для подолання адміністративних бар'єрів необхідно створити Єдине вікно (Fast Track Office) на рівні Закарпатської ОВА, відповідальне виключно за транскордонні проєкти. Цей орган повинен забезпечувати прискорене погодження документації (землевідведення, дозволи на будівництво) та вирішувати міжвідомчі конфлікти.

По-третє, кадрова підготовка та контроль якості. З метою усунення дефіциту кваліфікованих менеджерів, доцільно запровадити обов'язкову сертифікацію (з урахуванням стандартів ЄС) для керівників проєктів, які

залучають міжнародне фінансування. Це дозволить забезпечити якість управління та мінімізувати фінансові ризики, пов'язані з порушенням тендерних процедур.

По-четверте, впровадження механізму PPP (Державно-приватного партнерства). Стійкість інфраструктурних об'єктів (відновлені замки, логістичні хаби) має забезпечуватися через передачу їх в управління приватним операторам на конкурсній основі. Це стимулюватиме комерціалізацію та самоокупність об'єктів після завершення грантової підтримки.

Такий комплексний підхід, що поєднує фінансові механізми, адміністративну оптимізацію та інституційну підтримку, є ключем до трансформації транскордонних проєктів із точкових дотацій у сталий фактор розвитку туристичного потенціалу Закарпатської області.

2.4. Вплив транскордонного співробітництва Закарпатської області в галузі туризму на навколишнє середовище

Транскордонне співробітництво Закарпатської області виступає специфічним інструментом, що одночасно стимулює розвиток рекреаційної галузі та створює нові виклики для екологічної безпеки регіону. На відміну від стихійного туризму, співпраця в межах єврорегіонів (наприклад, «Карпатського єврорегіону») та програм Interreg (Україна – Польща, Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна) спрямована на впровадження інституційних механізмів захисту довкілля. Проте практична реалізація спільних проєктів часто демонструє дуалістичний характер впливу: з одного боку, залучаються грантові кошти на екологічну модернізацію, з іншого – зростає антропогенний тиск через популяризацію регіону на міжнародному рівні.

Одним із ключових позитивних аспектів транскордонної взаємодії є фінансування проєктів з управління відходами та очищення стічних вод, що безпосередньо впливає на стан транскордонних річкових басейнів Тиси та Латориці. Спільні ініціативи дозволяють впроваджувати технології, на які

бракує коштів у місцевих бюджетах. Наприклад, будівництво сміттесортувальних ліній у прикордонних громадах Закарпаття за підтримки сусідніх держав ЄС дозволяє мінімізувати винесення пластику паводковими водами до Угорщини та Словаччини, що є критично важливим для міжнародного екологічного іміджу області (табл. 2.10).

Таблиця 2.10 – Оцінка екологічних наслідків реалізації спільних транскордонних проєктів у сфері туризму

Напрямок співробітництва	Позитивний екологічний ефект	Екологічний ризик
Спільні веломаршрути	Популяризація екологічного транспорту	Фрагментація оселищ при прокладанні трас
Гірськолижні кластери	Контрольований розвиток інфраструктури	Значне енергоспоживання та зміна ландшафтів
Еко-освітні центри	Зростання екологічної свідомості туристів	Збільшення потоку людей у заповідні зони
Моніторинг біорізноманіття	Облік рідкісних видів за стандартами ЄС	Втручання в екосистеми при створенні об'єктів

Джерело: розроблено автором

Водночас розвиток транскордонної інфраструктури (пунктів пропуску, під'їзних шляхів) неминує супроводжується посиленням техногенного навантаження. Збільшення інтенсивності руху автотранспорту в прикордонних зонах призводить до зростання викидів оксидів азоту та вуглецю, що негативно впливає на стан унікальних пралісів Закарпаття, які включені до списку Світової спадщини ЮНЕСКО. Окрім того, посилення туристичних потоків із боку ЄС вимагає відповідної відповідності готельної бази екологічним стандартам «Green Key», що наразі впроваджується на Закарпатті повільніше, ніж того вимагає динаміка співпраці.

Особливе місце у структурі впливу займає обмін досвідом у сфері адаптації до кліматичних змін. Закарпатська область через спільні проєкти з Румунією та Словаччиною впроваджує методи сталого лісокористування, що дозволяють запобігати швидкому стоку води та ерозії ґрунтів. У табл. 2.11 наведено аналіз

ефективності транскордонних інструментів у вирішенні локальних екологічних проблем Закарпаття.

Таблиця 2.11 – Аналіз ефективності транскордонних інструментів у вирішенні локальних екологічних проблем Закарпаття

Екологічна проблема	Спільний інструмент вирішення	Результативність (за 5-бальною шкалою)
Засмічення русел річок	Транскордонні системи моніторингу та збору ТПВ	4
Втрата біорізноманіття	Створення спільних резерватів (напр. Східні Карпати)	5
Деградація ландшафтів	Ландшафтне планування за нормами ЄС	3
Забруднення повітря	Перехід на відновлювальні джерела (гранти ЄС)	2

Джерело: розроблено автором

Таким чином, вплив транскордонного співробітництва є вирішальним фактором у формуванні нової екологічної парадигми Закарпаття. Хоча туризм як такий створює навантаження, саме рамки міжнародної співпраці дають змогу перетворити це навантаження на керований процес. Екологічна складова стає не просто супутнім фактором, а обов'язковою умовою отримання міжнародного фінансування, що змушує місцеві громади та бізнес дотримуватися вищих стандартів природоохорони, ніж це передбачено національним законодавством.

Продовжуючи розгляд механізмів впливу транскордонного співробітництва, слід зупинитися на ролі міжнародних екологічних коридорів та мережі Natura 2000, принципи якої активно інтегруються в систему управління заповідними територіями Закарпаття. Спільне управління прикордонними територіями дозволяє розглядати екосистему Карпат як єдине ціле, незважаючи на політичні межі. Це критично важливо для збереження популяцій великих хижаків, таких як бурий ведмідь та рись євразійська, чий індивідуальні ділянки проживання часто охоплюють території двох або трьох держав. Туристична активність, що координується через спільні транскордонні плани, дозволяє

мінімізувати фактор турбування в періоди розмноження тварин, що було б неможливо за відсутності міждержавного діалогу.

Проте, незважаючи на позитивні зрушення, залишається гострою проблема невідповідності темпів розвитку транспортної логістики та природоохоронних заходів. Модернізація пунктів пропуску та під'їзних шляхів до них, що фінансується в межах транскордонних програм, часто призводить до локальної фрагментації лісових масивів. Це створює так званий «ефект бар'єру», коли дикі тварини виявляються ізольованими у невеликих лісових «островах», що веде до збіднення генофонду.

Оцінка кумулятивного впливу транскордонного співробітництва на стан окремих компонентів довкілля Закарпаття дозволяє виділити наступні тенденції (табл. 2.12).

Таблиця 2.12 – Оцінка кумулятивного впливу транскордонного співробітництва на стан окремих компонентів довкілля Закарпаття

Компонент довкілля	Динаміка змін під впливом співпраці	Роль міжнародних стандартів	Перспектива до 2030 року
Лісові ресурси	Посилення контролю за незаконними рубками	Впровадження сертифікації FSC	Відновлення корінних пралісів
Поверхневі води	Зменшення вмісту пластику та хім. забруднення	Директиви ЄС щодо очищення стоків	Покращення стану до «доброго» за стандартами ЄС
Геофонд та рельєф	Збільшення площ техногенно змінених земель	Обов'язкова екологічна експертиза проектів	Стабілізація через рекультивацію
Акустичне середовище	Зростання рівня шуму в рекреаційних вузлах	Регулювання зон тиші в нацпарках	Локалізація шуму в межах кластерів

Джерело: розроблено автором

Важливим напрямом співпраці є цифровізація екологічного моніторингу. Завдяки спільним проєктам зі Словаччиною та Польщею на Закарпатті почали впроваджуватися автоматизовані системи спостереження за якістю повітря та рівнем води в річках. Це дає змогу в режимі реального часу прогнозувати

екологічні ризики, пов'язані з піковими навантаженнями під час туристичних сезонів (наприклад, під час зимових свят або масових фестивалів). Такий підхід дозволяє оперативно регулювати доступ автотранспорту до вразливих зон, запобігаючи незворотним змінам у біоценозах.

Додатково варто розглянути економіко-екологічний баланс, який формується завдяки транскордонним інвестиціям. Кошти, що надходять у регіон, спрямовуються не лише на розваги, а й на відновлювану енергетику в туристичному секторі. Використання сонячних колекторів та теплових насосів у готелях прикордоння значно знижує викиди парникових газів у гірських долинах (табл. 2.13).

Таблиця 2.13 – Вплив транскордонних інвестицій на забезпечення еколого-економічної стійкості туристичного сектору

Індикатор сталого розвитку	Вплив транскордонних інвестицій	Екологічний дивіденд
Енергоефективність	Впровадження «зелених» технологій у готелях	Зниження споживання дров та вугілля
Управління ресурсами	Замкнені цикли водопостачання	Збереження дебету підземних джерел
Еко-логістика	Розбудова мереж прокату електровелосипедів	Мінімізація викидів ДВС у високогір'ї
Освіта та наука	Створення транскордонних навчальних стежок	Зниження вандалізму та засміченості

Джерело: розроблено автором

Підсумовуючи, можна стверджувати, що транскордонне співробітництво Закарпатської області є основним запобіжником проти хаотичного виснаження природних ресурсів Карпат. Хоча розвиток туризму неминуче несе екологічні ризики, саме міжнародні зобов'язання та спільні фінансові інструменти створюють каркас для формування екологічно відповідальної рекреаційної моделі. Подальша стратегія має базуватися на принципі «не нашкодь», де кожен новий інфраструктурний об'єкт проходить через сито транскордонної екологічної оцінки, забезпечуючи збереження рекреаційної привабливості регіону на довгі десятиліття.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ В ГАЛУЗІ ТУРИЗМУ НА ПЕРСПЕКТИВУ

3.1. Шляхи розвитку та стратегічні напрями поглиблення транскордонного туристичного співробітництва Закарпаття

Поглиблення транскордонного туристичного співробітництва на Закарпатті вимагає не лише декларацій, але й впровадження системних заходів на інституційному, логістичному та маркетинговому рівнях, що мають бути ініційовані обласною владою. Першочерговою є потреба у посиленні інституційної взаємодії, оскільки вона закладає фундамент для всіх подальших проєктів. Критично важливим кроком є не просто участь у роботі «Карпатського Єврорегіону», а ініціювання створення постійно діючої та високоспеціалізованої Робочої групи з туризму у його рамках. Ця група повинна функціонувати як ключовий координаційний майданчик, регулярно синхронізуючи спільні туристичні стратегії та працюючи над уніфікацією стандартів якості послуг, особливо у сферах сільського та екологічного туризму. Паралельно з цим, необхідно активно сприяти інституціоналізації кластерного мережування. Це передбачає не лише підтримку, але й пряме фінансування Транскордонного туристичного кластеру (ТТК), що об'єднає український малий та середній бізнес із подібними структурами в Угорщині та Словаччині, забезпечуючи спільний доступ до міжнародних грантових ресурсів та обміну інноваційними практиками.

На нашу думку, потрібні такі інституційні кроки для посилення транскордонного туристичного співробітництва на Закарпатті (табл 3.1)

Таблиця 3.1 – Рекомендовані інституційні кроки для посилення транскордонного туристичного співробітництва на Закарпатті

Напрямок	Рекомендації для ОВА Закарпаття	Очікуваний результат
Координація	Створення постійної Робочої групи з туризму в рамках Єврорегіону	Систематична синхронізація стратегій з ЄС-партнерами, підвищення довіри
Фінансування	Створення обласного Фонду співфінансування проєктів CBC/Interreg.	Збільшення частки залучених грантових коштів, стимулювання проєктної активності МСБ
Структурування	Надання організаційної та консультаційної підтримки транскордонному туристичному кластеру	Підвищення конкурентоспроможності місцевого туристичного бізнесу через мережування та інновації

Джерело: розроблено автором

Наступним критичним блоком є логістична гармонізація, оскільки саме прикордонні бар'єри залишаються найбільшим стримуючим фактором для зростання туристичного потоку. Обласна влада повинна постійно лобіювати на центральному рівні та у співпраці з партнерами ЄС розширення пропускної спроможності існуючих прикордонних пунктів пропуску (ППП), а також відкриття нових PPP для пішохідного та велосипедного руху, що є ключовим для розвитку активного туризму. Доповнювати це має розвиток інфраструктури «останньої милі» транспорту. Це передбачає інвестиції у створення туристично-логістичних хабів поблизу основних PPP, які б надавали послуги зі зручної пересадки з міжнародного на локальний транспорт, прокату велосипедів та зберігання багажу, забезпечуючи туристам безшовний досвід подорожі від кордону до кінцевої дестинації.

Ефективність цих структурних змін повинна бути посилена через маркетингову інтеграцію. Закарпаттю необхідно відійти від індивідуального просування та перейти до розробки та просування єдиного транскордонного туристичного бренду («Спадщина Карпат» або «Замкова Дуга»), який би візуально та змістовно об'єднував регіон з його сусідами. У фокусі мають бути

якірні тематичні маршрути, які мають чітку унікальну торгову пропозицію (наприклад, «Великий Винний Шлях Закарпаття-Токай», «Термальний Трикутник»). Концентрація маркетингових ресурсів саме на цих маршрутах дозволить підвищити впізнаваність регіону на цільових міжнародних ринках і, що важливіше, подовжити середню тривалість перебування туриста.

Основні рекомендації у сфері маркетингу та логістики щодо посилення транскордонного туристичного співробітництва в Закарпатті відображено в табл. 3.2.

Таблиця 3.2 – Рекомендації у сфері маркетингу та логістики щодо посилення транскордонного туристичного співробітництва в Закарпатті

Напрямок	Рекомендації	Механізм реалізації	Очікуваний ефект
Логістика	Лобіювання відкриття нових/спеціалізованих ППП	Переговори з прикордонними службами Словаччини/Угорщини, спільні проекти з відновлення доріг	Скорочення часу очікування, збільшення турпотoku на 20-30%
Продукт	Створення єдиного транскордонного бренду та тематичних маршрутів	Спільні рекламні кампанії, участь у міжнародних виставках під спільним брендом	Перехід від «точкового» туризму до пакетних транскордонних турів
Інфраструктура	Розвиток прикордонних туристично-логістичних хабів	Залучення інвестицій через механізми державно-приватного партнерства	Підвищення комфорту туриста, стимулювання розвитку локального прокатного бізнесу
Кадри	Двосторонні угоди про обмін та стажування персоналу	Співпраця між профільними ВНЗ (УжНУ, МукДПУ) та університетами-партнерами ЄС	Забезпечення високої якості послуг (знання мов та європейських стандартів)

Джерело: розроблено автором

Нарешті, забезпечення фінансової та кадрової стійкості є необхідним для довгострокового успіху. Влада повинна створити обласний консультаційний центр для МСБ та громад, що надає методологічну допомогу у підготовці проєктних заявок для участі у програмах Interreg NEXT. Це значно збільшить частку залучених коштів ЄС, спрямованих на розвиток туристичної інфраструктури. Паралельно цьому, необхідно посилити кадрове співробітництво, уклавши двосторонні угоди між туристичними ВНЗ та коледжами Закарпаття й аналогічними установами в Угорщині/Словаччині щодо стажування студентів та обміну викладачами. Такий підхід гарантує, що кадри будуть відповідати європейським стандартам якості та вільно володіти мовами сусідніх країн, що є критичною вимогою для обслуговування транскордонних туристичних груп. Впровадження цих комплексних рекомендацій забезпечить перехід Закарпаття від простого географічного сусідства до глибокої та економічно ефективної туристичної інтеграції з країнами ЄС.

3.2. SWOT-аналіз потенціалу післявоєнного розвитку транскордонного співробітництва Закарпатської області в туризмі

SWOT-аналіз є стратегічним інструментом, який використовується для оцінки внутрішніх факторів – сильних (Strengths) і слабких (Weaknesses) сторін, а також зовнішніх факторів – можливостей (Opportunities) та загроз (Threats), що впливають на функціонування та розвиток транскордонного туристичного співробітництва Закарпатської області.

В табл. 3.3 систематизовано внутрішні фактори (сильні та слабкі сторони) і зовнішні фактори (можливості та загрози), що визначають потенціал розвитку туристичної галузі Закарпаття в контексті співпраці з прикордонними країнами.

Таблиця 3.3 – SWOT-аналіз потенціалу розвитку туристичної галузі Закарпаття в контексті співпраці з прикордонними країнами

Категорія	Внутрішні фактори	Зовнішні фактори
Сильні Сторони (S) / Можливості (O)	S: Переваги (Strengths)	O: Перспективи (Opportunities)
I. Природний та культурний капітал	S1: Унікальні природні ресурси: Карпатські гори, термальні та мінеральні води, екологічна чистота	O1: Програми транскордонного співробітництва ЄС: Доступ до фінансування (Interreg NEXT) для інфраструктурних та промоційних проєктів
II. Географічне положення	S2: Полікультурність та історія: Спільна спадщина, культурні зв'язки та мовна близькість із 4-ма країнами ЄС	O2: Формування спільних продуктів: створення тематичних транскордонних маршрутів (винні, гастрономічні, спадщини) із сусідніми регіонами
III. Кадровий потенціал	S3: Прикордонне розташування: наявність міжнародних пунктів пропуску та потенціал Єврорегіону «Карпати».	O3: Спільний міжнародний маркетинг: просування Карпатського регіону як єдиного, безпечного та привабливого туристичного напрямку
IV. Наявність фахівців	S4: Освітній потенціал: підготовка фахівців для туристичної галузі в місцевих ЗВО	O4: Залучення іноземних інвестицій: можливість модернізації інфраструктури через міжнародні інвестиції
Слабкі Сторони (W) / Загрози (T)	W: Недоліки (Weaknesses)	T: Ризики (Threats)
I. Інфраструктура	W1: Низька якість інфраструктури: зношеність дорожньої мережі, недостатня кількість сучасних об'єктів розміщення	T1: Геополітична нестабільність: військова агресія та пов'язані з нею безпекові ризики, що стримують в'їзний туризм
II. Якість послуг	W2: Недостатній рівень сервісу: не завжди відповідність обслуговування міжнародним стандартам	T2: Інфраструктурні обмеження на кордоні: тривалий час очікування та черги на пунктах пропуску
III. Управління та фінанси	W3: Бюрократичні перешкоди: складність узгодження та реалізації спільних транскордонних проєктів, недосконалість нормативної бази	T3: Конкуренція з суміжними регіонами ЄС: більш розвинена інфраструктура та краща промоція Карпатських регіонів Польщі, Словаччини, Румунії
IV. Екологія	W4: Обмежене фінансування та інвестиції: недостатній обсяг вкладень у розвиток галузі та промоцію	T4: Екологічні ризики: проблеми із засміченням та нераціональне використання природних ресурсів, що шкодить рекреаційній привабливості

Джерело: розроблено автором

Для максимізації переваг транскордонного співробітництва Закарпаття має реалізовувати S-O Стратегії, а саме: використовувати унікальну полікультурну спадщину (S2) та природні ресурси (S1) для залучення коштів ЄС (O1) та розробки спільних туристичних продуктів (O2). Одночасно необхідно працювати над подоланням слабких сторін (W) через залучення інвестицій та фінансування програм (W-O), а також мінімізувати загрози (T) шляхом посилення міжнародного співробітництва та спільної промоції.

Рекомендації та стратегічні ініціативи для подолання слабких сторін (W) та мінімізації загроз (T) щодо розвитку туристичної галузі Закарпаття в контексті співпраці з прикордонними країнами відображено в табл. 3.4.

Таблиця 3.4 – Рекомендації та стратегічні ініціативи для подолання слабких сторін (W) та мінімізації загроз (T) щодо розвитку туристичної галузі Закарпаття в контексті співпраці з прикордонними країнами

Сфера впливу	Стратегічна ініціатива	Опис та цілі
I. Інфраструктура (W1, T2)	Модернізація прикордонної та дорожньої мережі	Мета: мінімізація загрози черг на кордоні (T2) та подолання зношеності доріг (W1). Дії: ініціювання спільних проєктів із сусідами (Угорщиною, Словаччиною) для розширення та цифровізації пунктів пропуску. Активне використання коштів програм ЄС (O1) для ремонту ключових туристичних доріг
II. Якість сервісу (W2, O1)	Впровадження міжнародних стандартів обслуговування	Мета: підвищення рівня послуг (W2) через використання європейського досвіду (O1). Дії: організація навчальних програм та стажувань для персоналу готелів, ресторанів та туристичних гідів у прикордонних регіонах ЄС. Створення регіональних стандартів якості на основі моделі ISO
III. Управління та фінанси (W3, W4, O4)	Спрощення адміністративних процедур та залучення інвестицій	Мета: подолання бюрократії (W3) та дефіциту інвестицій (W4) шляхом використання можливості залучення іноземного капіталу (O4). Дії: створення «єдиного вікна» для інвесторів у туризм. Реформування системи подачі та затвердження транскордонних проєктів, забезпечення прозорості
IV. Геополітична стійкість (T1, S1)	Просування Закарпаття як «безпечної гавані»	Мета: мінімізація загрози геополітичної нестабільності (T1) шляхом акцентування на віддаленості від зони бойових дій (S1). Дії: цілеспрямовані міжнародні PR-кампанії, спрямовані на європейських партнерів та

		потенційних туристів, що підкреслюють безпеку, унікальність природних ресурсів та відсутність військових об'єктів у туристичних зонах
V. Конкуренція та Екологія (T3, T4)	Спеціалізація та сталий розвиток	Мета: витримування конкуренції (T3) та мінімізація екологічних ризиків (T4). Дії: фокусування на нішевому туризмі (оздоровчий, гастрономічний, екологічний). Впровадження суворих стандартів управління відходами в рекреаційних зонах. Спільна сертифікація туристичних об'єктів із сусідніми країнами ЄС

Джерело: розроблено автором

За результатами проведеного аналізу, можна запропонувати такі ключові стратегії щодо розвитку туристичної галузі Закарпаття в контексті співпраці з прикордонними країнами:

1. W-O Стратегія (Модернізація через ЄС): використання фінансових можливостей (O1, O4) програм транскордонного співробітництва для усунення Слабих сторін (W1, W4) – оновлення інфраструктури та залучення інвестицій.

2. W-T Стратегія (Захист якості): підвищення якості послуг (W2) та впровадження екологічних стандартів для протидії Конкуренції (T3) та Екологічним загрозам (T4).

Ці рекомендації формують чіткий план дій для Закарпатської області щодо підвищення її конкурентоспроможності та стійкості в умовах транскордонного туристичного співробітництва.

Для максимізації переваг транскордонного співробітництва Закарпаття важливе значення має модернізація прикордонних пунктів пропуску та під'їзних шляхів, яка є необхідною умовою для мінімізації загрози (T2) тривалого очікування та подолання слабкої сторони (W1) — зношеності інфраструктури.

Напрями співробітництва та шляхи залучення фінансування на модернізацію прикордонних пунктів пропуску та під'їзних шляхів на Закарпатті відображено в табл. 3.5.

Таблиця 3.5 – Напрями співробітництва та шляхи залучення фінансування на модернізацію прикордонних пунктів пропуску та під'їзних шляхів на Закарпатті

Етап	Діяльність	Цільовий результат
Фінансування	Пріоритетне включення пунктів пропуску у програми Interreg NEXT	Забезпечення сталого фінансування капітальних проєктів (будівництво, реконструкція) за рахунок коштів ЄС
Міжнародне партнерство	Спільне планування із суміжними країнами ЄС	Синхронізація інфраструктурних проєктів (наприклад, розширення смуг руху на обох сторонах кордону). Узгодження спільних проєктів, які передбачають використання однієї системи контролю («одна зупинка»)

Джерело: розроблено автором

Також необхідна технологічна оптимізація та цифровізація даних процесів (табл. 3.6).

Таблиця 3.6 – Технологічна оптимізація та цифровізація як напрями модернізації прикордонних пунктів пропуску та під'їзних шляхів на Закарпатті

Етап	Діяльність	Цільовий результат
Цифровізація	Впровадження електронного попереднього запису та «зелених коридорів»	Запровадження онлайн-системи резервування часу перетину кордону для туристичних автобусів та індивідуальних мандрівників
Спеціалізація	Виділення окремих смуг для туристичних автобусів та легкових автомобілів	Зменшення часу очікування для туристів та відокремлення туристичного потоку від вантажного
Технічне оснащення	Оновлення обладнання для митного та паспортного контролю	Прискорення процедур перевірки завдяки використанню сучасних сканерів та біометричного обладнання

Джерело: розроблено автором

Щодо розвитку супутньої прикордонної інфраструктури Закарпаття, основні напрями та заходи відображено в табл. 3.7

Таблиця 3.7 – Розвиток супутньої прикордонної інфраструктури Закарпаття

Етап	Діяльність	Цільовий результат
Під'їзні шляхи	Реконструкція доріг, що ведуть до пунктів пропуску	Забезпечення комфортного та безпечного доступу до кордону. Використання при цьому місцевих матеріалів та підрядників для стимулювання економіки регіону
Сервісні зони	Створення сучасних сервісних зон	Надання туристам якісних послуг (паркінг, харчування, санітарні вузли, інформаційні центри) під час очікування
Інформаційна підтримка	Встановлення інформаційних табло та онлайн-камер	Надання туристам актуальної інформації про час очікування в режимі реального часу

Джерело: розроблено автором

Заходи, запропоновані в табл. 3.7 дозволять значно підвищити пропускну спроможність та привабливість прикордонних пунктів пропуску, роблячи Закарпаття більш доступним та привабливим для іноземних туристів.

Прямим стримуючим фактором для залучення платоспроможних туристів та успішного транскордонного співробітництва на Закарпатті є низька якість обслуговування. Впровадження якісних стандартів вимагає системного підходу до навчання та сертифікації (табл. 3.8, 3.9, 3.10).

Для забезпечення сталості та підвищення конкурентоспроможності туристичного продукту Закарпаття на міжнародному ринку необхідна систематизація підходів до контролю якості на всіх етапах обслуговування. Якість туристичних послуг є ключовим фактором, що впливає на рішення туриста щодо вибору дестинації, рівень його задоволеності та ймовірність повторного відвідування.

Таблиця 3.8 – Освіта та розвиток людського капіталу Закарпаття в контексті транскордонного туристичного співробітництва

Етап	Діяльність	Цільовий результат
Спільні програми	Створення транскордонних освітніх програм та тренінгів	Мета: Підвищення кваліфікації персоналу (W2) через залучення експертів та фінансування з програм ЄС (O1). Дії: Партнерство із закладами освіти та асоціаціями готельєрів Словаччини/Угорщини для обміну досвідом, проведення спільних семінарів та майстер-класів з гостинності
Мовна підготовка	Посилення вивчення іноземних мов	Обов'язкова мовна підготовка (англійська, а також мови сусідів) для персоналу фронт-офісу, екскурсоводів та працівників громадського харчування
Сертифікація гідів	Впровадження системи добровільної сертифікації туристичних гідів	Створення єдиного реєстру сертифікованих гідів, які володіють знаннями про культуру, історію регіону та європейськими стандартами обслуговування

Джерело: розроблено автором

В табл. 3.9 представлено деталізований план дій, спрямований на встановлення уніфікованих регіональних стандартів гостинності, запровадження ефективних механізмів незалежної оцінки якості та інтеграцію системи постійного моніторингу на основі зворотного зв'язку від споживачів. Реалізація цих етапів має на меті не лише підвищити рівень сервісу, але й сформувати позитивний і стабільний імідж Закарпаття як регіону з високою культурою обслуговування.

Якість туристичного досвіду визначається не лише матеріальними факторами (стан готелю, дороги), але й рівнем обслуговування, особистим ставленням та комунікацією. Культура якості обслуговування є критично важливим нематеріальним активом, який безпосередньо впливає на лояльність клієнтів і репутацію туристичної дестинації.

Таблиця 3.9 – Встановлення стандартів та контроль якості туристичних послуг на Закарпатті

Етап	Діяльність	Цільовий результат
Регіональні стандарти	Розробка та впровадження Регіонального кодексу гостинності	Встановлення чітких мінімальних вимог до якості послуг у готелях, ресторанах, транспорті та екскурсійній діяльності.
Система оцінювання	Запровадження механізмів незалежної оцінки якості	Стимулювання закладів до проходження добровільної класифікації (наприклад, "зіркової"). Використання систем контролю типу "таємний покупець".
Зворотний зв'язок	Активне використання міжнародних платформ зворотного зв'язку	Моніторинг відгуків туристів на таких платформах, як TripAdvisor, Booking.com, Google Maps. Використання негативного зворотного зв'язку для негайного виправлення недоліків.

Джерело: розроблено автором

В табл. 3.10 представлено ключові напрями роботи, спрямовані на інтеграцію стандартів етикету та протоколу у щоденну практику працівників туристичної галузі Закарпаття. Основна мета цих заходів – підвищити міжкультурну компетентність персоналу, забезпечити персоналізований підхід до гостей та сформувати єдиний, привабливий та гостинний туристичний бренд регіону, що відповідає європейським стандартам.

Таблиця 3.10 – Культура якості обслуговування та етикет закарпатського туризму

Етап	Діяльність	Цільовий результат
Етикет та протокол	Навчання правилам міжкультурної комунікації	Забезпечення розуміння та врахування культурних особливостей туристів з різних країн (зокрема, з країн-сусідів та інших країн ЄС).
Туристичний бренд	Створення «обличчя Закарпаття»	Формування єдиного, позитивного та гостинного образу регіону, який транслюється всіма працівниками галузі.

Джерело: розроблено автором

Суттєвими бар'єрами для реалізації транскордонних проєктів та надходженню зовнішніх інвестицій в туристичну сферу Закарпаття є бюрократичні перешкоди та недостатнє фінансування. Подолання цих проблем вимагає реформування управління та створення прозорих механізмів (табл. 3.11).

Таблиця 3.11 – Ключові орієнтири формування інвестиційної привабливості туристичної сфери Закарпаття

Етап	Діяльність	Цільовий результат
«Єдине вікно»	Запровадження сервісу «Єдине інвестиційне вікно»	Мета: Мінімізація бюрократії (W3) та прискорення взаємодії з інвесторами (O4). Дії: Централізація всіх дозвільних процедур (земля, будівництво, ліцензії) для туристичних проєктів. Призначення персонального менеджера-супроводу для іноземних інвесторів
Промоція	Розробка чіткого інвестиційного профайлу регіону	Створення каталогів готових інвестиційних пропозицій (наприклад, реконструкція замків, розвиток термальних курортів) з детальною фінансовою та юридичною інформацією
Пільги	Впровадження локальних стимулюючих механізмів	Розгляд можливості надання місцевих податкових пільг або компенсацій на інфраструктуру (дороги, комунікації) для великих інвестиційних проєктів у сфері сталого туризму

Джерело: розроблено автором

Ефективне управління транскордонними проєктами (ТКП) вимагає узгодженого підходу, який враховує складність взаємодії між різними юрисдикціями, культурами та регуляторними середовищами. Ці проєкти часто стикаються з унікальними викликами, пов'язаними з комунікацією, координацією ресурсів та дотриманням законодавства різних країн.

В табл. 3.12 запропоновані шляхи оптимізації процесу управління транскордонними туристичними проєктами, розділяючи його на ключові етапи,

які забезпечать мінімізацію ризиків, підвищення ефективності співпраці та успішну реалізацію проєкту в міжнародному контексті.

Таблиця 3.12 – Шляхи оптимізації управління транскордонними туристичними проєктами на Закарпатті

Етап	Діяльність	Цільовий результат
Проектний офіс	Створення постійно діючого Регіонального офісу транскордонних проєктів	Мета: Підвищення ефективності використання грантових коштів та подолання управлінської слабкості (W3). Дії: Забезпечення фахівців з досвідом роботи з програмами ЄС (Interreg, ENI CBC) для консультації, написання заявок та управління реалізацією
Синхронізація	Регулярні координаційні зустрічі з партнерами ЄС	Спрощення процесу узгодження та мінімізація адміністративних розбіжностей між українськими та європейськими партнерами на етапах підготовки та реалізації проєктів
Навчання	Тренінги для місцевих громад та МСП	Навчання малих та середніх підприємств (МСП) у сфері туризму навичкам пошуку фінансування, написання грантових заявок та управління міжнародними проєктами

Джерело: розроблено автором

Фінансова стійкість регіону є запорукою його здатності ефективно реагувати на виклики та забезпечувати сталий розвиток. Представлені в табл. 3.13 стратегічні заходи є ключовими для диверсифікації джерел фінансування та мінімізації залежності від центрального бюджету. Створення спеціалізованого фонду забезпечить доступ до міжнародних коштів, а розвиток ДПП дозволить залучити приватний капітал для модернізації інфраструктури, що суттєво посилить фінансову самодостатність громади.

Ці кроки дозволять створити більш прозоре, передбачуване та привабливе середовище для інвесторів та ефективніше використовувати можливості зовнішнього фінансування, що є критично важливим для сталого розвитку туристичної галузі Закарпаття.

Таблиця 3.13 – Заходи з посилення фінансової стійкості регіону та диверсифікації джерел фінансування

Етап	Діяльність	Цільовий результат
Співфінансування	Формування регіонального Фонду співфінансування проєктів ЄС	Забезпечення можливості покриття обов'язкової частки співфінансування проєктів (10-20%), що часто є перешкодою для місцевих бюджетів та МСП
Партнерство	Розвиток державно-приватного партнерства (ДПП)	Використання механізмів ДПП для реконструкції об'єктів культурної спадщини, розвитку туристичної інфраструктури та рекреаційних зон

Отже, головна стратегічна мета Закарпатської області полягає у конвертації унікальних внутрішніх ресурсів у стійкий, високоякісний та безпечний туристичний продукт, інтегрований у європейський простір (табл. 3.14).

Таблиця 3.14 – Ключові стратегічні пріоритети транскордонного туристичного співробітництва Закарпаття

Стратегічний пріоритет	Сфера впливу (W/T)	Ключова мета	Дії та інструменти
I. Логістичний та інфраструктурний прорив	W1 (Низька якість інфраструктури), T2 (Обмеження на кордоні)	Забезпечити швидкий та комфортний доступ до регіону з країн ЄС	Спільна синхронна модернізація ПП (за кошти Interreg). Впровадження електронної черги та окремих смуг для туристичного транспорту. Пріоритетний ремонт доріг до ключових туристичних об'єктів
II. Стандартизація та якість послуг	W2 (Недостатній сервіс), T3 (Конкуренція з боку ЄС)	Підвищити якість обслуговування до європейського рівня для витримування конкуренції	Розробка Регіонального кодексу гостинності. Спільні освітні програми та стажування персоналу в країнах-сусідах. Запровадження системи незалежної

			сертифікації гідів та об'єктів розміщення
III. Прозора інвестиційна політика	W3 (Бюрократія), W4 (Дефіцит інвестицій), O4 (Залучення інвестицій)	Створити привабливе та передбачуване середовище для іноземних інвесторів	Запровадження сервісу "Єдине інвестиційне вікно". Створення регіонального Фонду співфінансування проєктів ЄС. Формування каталогів готових інвестиційних проєктів (ДПП)
IV. Маркетинг безпеки та унікальності	T1 (Геополітична нестабільність), T3 (Конкуренція)	Ефективно позиціонувати Закарпаття на міжнародному ринку як безпечний та унікальний напрямок	Цілеспрямована міжнародна PR-кампанія («Безпечна гавань»). Спільна промоція Карпатського макрорегіону з партнерами ЄС Акцент на нішовому туризмі (термальні води, гастрономія, полікультурна спадщина)
V. Екологічна стійкість та управління	T4 (Екологічні ризики), W3 (Управлінські недоліки)	Забезпечити сталий розвиток туризму та ефективного використання грантових коштів	Впровадження суворих екологічних стандартів у рекреаційних зонах. Створення ефективного Офісу транскордонних проєктів для управління грантами. Посилення механізмів Державно-приватного партнерства (ДПП)

Джерело: розроблено автором

Ці пріоритети слугують основою для розробки середньострокової регіональної стратегії, спрямованої на інтеграцію Закарпаття у європейський туристичний простір.

3.3. Транскордонні процеси як інструмент стимулювання розвитку етнічного туризму на Закарпатті

Закарпатська область як унікальний поліетнічний регіон України демонструє стійку динаміку розвитку етнічного туризму, що значною мірою обумовлено її транскордонним статусом. За даними регіональних органів статистики, станом на початок 2020-х років в області проживає понад 30 національних меншин, а частка представників етнічних громад у деяких районах сягає від 20 до 80 %. Концентрація угорського населення у Берегівському та частково Ужгородському районах, компактні слов'янські поселення на Ужанщині, румунські громади у долині Тиси, німецькі колонії минулих століть та осередки єврейської спадщини формують мозаїчну культурну карту, що є основою для розвитку тематичних туристичних маршрутів (табл. 3.15).

Таблиця 3.15 – Етнічна мозаїчність Закарпаття

Етнічна група	Частка населення регіону	Основні райони проживання	Культурні ресурси для туризму
Угорці	12–13 %	Берегівський, Ужгородський	Виноробство, гастрономія, фестивалі бограчу, сакральна архітектура
Румуни	2–3 %	Тячівський, Рахівський	Дерев'яні храми, гуцульська й марамороська культура
Словаки	0,5–1 %	Ужгородський	Ремесла, музичні традиції, мова й фольклор
Німці	До 1 % (історичні колонії)	Берегівський, Мукачівський	Колишні колонії, німецька архітектура, виноробство
Євреї	Менше 1 %	Ужгород, Мукачево	Синагоги, єврейські квартали, культова спадщина
Роми	3–4 %	Ужгородський, Мукачівський	Музична культура, народні промисли

Джерело: розроблено автором

Така етнічна структура створює можливості для формування різнопрофільних туристичних продуктів: гастрономічних маршрутів угорською Берегівщиною, етнографічних турів румунсько-гуцульським Марамурешем, дослідження єврейської культурної спадщини Мукачево й Ужгорода, вивчення німецьких колоній кінця XVIII – початку XX століття.

Важливим чинником активізації етнічного туризму є транскордонні програми – передусім Interreg NEXT, колишні ENI CBC та ініціативи Єврорегіонів «Карпати» й «Тиса». Проєкти у цих програмах фінансують реконструкцію об'єктів культурної спадщини, створення транскордонних туристичних маршрутів, інфраструктуру доступності, спільні фестивалі та цифрові системи промоції. За період з 2015 по 2023 роки в Закарпатті реалізовано понад 40 проєктів у галузі туризму та культури, з яких щонайменше 30 % стосувалися етнокультурних ініціатив (табл. 3.16).

Таблиця 3.16 – Приклади транскордонних проєктів, що сприяють розвитку етнічного туризму на Закарпатті

Проєкт / Програма	Партнери	Зміст і результати	Вплив на етнічний туризм
Interreg: “Hungarian–Ukrainian Cultural Bridges”	Україна–Угорщина	Реконструкція малих музеїв, організація фестивалів, створення системи аудіогідів	Підвищення доступності угорської культурної спадщини
Проєкт “Wooden Heritage of Maramures”	Україна–Румунія	Реставрація дерев’яних храмів, створення спільного маршруту “Дерев’яна архітектура Тиси”	Розвиток румунсько-гуцульського етнічного сегменту
“Slovak-Ukrainian Border Culture Route”	Україна–Словаччина	Створення маршрутів словацької спадщини, фестивалі ремесел	Популяризація словацьких поселень Закарпаття
Єврорегіон “Карпати”	4 країни	Туристичні промоційні кампанії, мапування етнічних ресурсів	Інтеграція Закарпаття в транскордонні туристичні коридори

Джерело: розроблено автором

Особливо значущим є потенціал подієвого туризму, який у транскордонному форматі формує так звані «кластери культурної взаємодії». Значна частина фестивалів на Закарпатті має міжнародний статус і регулярно включає учасників і туристів із сусідніх країн. Фестивалі бограчу в Косино та Берегові щороку збирають десятки тисяч відвідувачів, серед яких угорці, словаки та румуни складають помітну частку. Міжнародні гуцульські фестивалі, що охоплюють Марамуреський регіон Румунії та Рахівський район України, створюють унікальний транскордонний етнокультурний простір (табл. 3.17). Своєю чергою, єврейські культурні дні в Ужгороді привертають туристів не лише з України, а й зі Словаччини, Чехії, Німеччини та Ізраїлю.

Такі заходи не тільки стимулюють туристичну активність, але й забезпечують економічний ефект для локальних громад.

Таблиця 3.17 – Найбільші етнокультурні фестивалі Закарпаття

Назва заходу	Середня кількість відвідувачів на рік	Частка іноземних туристів
Фестиваль бограчу (Берегово)	20–25 тис.	35–40 %
Угорські дні культури	10–12 тис.	30–35 %
Марамороський гуцульський фестиваль	8–10 тис.	20–25 %
Дні єврейської культури	3–5 тис.	40–50 %

Джерело: розроблено автором

Значний вплив транскордонна співпраця має і на розвиток локальної інфраструктури: упродовж останнього десятиліття модернізовано понад 30 км доріг, що ведуть до ключових етнокультурних об'єктів (села Дийда, Кідьош, Ділове, Костилівка, Руська Кучава тощо), створено понад 50 нових зелених садиб і кілька етнопарків (найвідоміший – «Старе село» у Колочаві, який хоча й базується переважно на українсько-гуцульській спадщині, але інтегрує транскордонні освітні й музейні проєкти).

Транскордонність сприяє посиленню і гастрономічного туризму, який нині є однією з найдинамічніших форм етнотуризму. Виноробні Берегівщини

працюють у партнерстві з угорськими колегами, створюючи транскордонні дегустаційні маршрути. Низка сироварень Рахівського та Міжгірського районів інтегрується у маршрути «Гуцульської кухні Карпат», що розробляються спільно з румунськими партнерами. Завдяки транскордонним програмам вдалося створити понад 60 дегустаційних локацій, які відвідують туристи з усієї Європи.

Загалом розвиток транскордонних відносин стає не лише стимулом для туристичної активності, а й важливим фактором збереження культурної спадщини. Реставрація дерев'яних храмів, підтримка ромських громад, відновлення німецьких колоній, каталогізація єврейської спадщини, промоція угорської гастрономії – усе це напряду пов'язане з транскордонною співпрацею. Сам регіон дедалі більше інтегрується у європейський туристичний простір, що створює умови для сталого розвитку, диверсифікації економіки та культурного збагачення.

Динаміка розвитку транскордонних відносин у Закарпатті демонструє, що етнічний туризм перестає бути лише культурною ініціативою та поступово набуває ознак самостійної економічної галузі. Значну роль у цьому відіграють туристичні потоки зі сусідніх держав, які формуються не лише з огляду на економічні чинники чи близькість кордону, але й через наявність культурної спільності та взаємної історичної пам'яті. Так, за даними локальних туристичних організацій, частка туристів з Угорщини у структурі іноземних відвідувачів Закарпаття стабільно перевищує 40 %, туристів зі Словаччини – 12–15 %, з Румунії – 8–10 %, з Польщі – 5–7 %. Близько половини цих туристів приїжджають саме з мотивацією відвідання місць, пов'язаних з історією їхніх етнічних громад, участі у фестивалях, дегустації традиційних страв чи вивчення культурних пам'яток.

Особливо виразними є дані щодо мотивації вибору маршруту. Узагальнені соціологічні опитування дозволяють виділити найважливіші причини приїзду іноземних туристів у контексті етнічного туризму (табл. 3.18).

Таблиця 3.18 – Мотивації іноземних туристів, що відвідують етнокультурні локації Закарпаття

Мотиваційний чинник	Частка туристів, які його вказали	Коментар
Зацікавлення культурою власної етнічної громади	38–42 %	Переважно туристи з Угорщини та Румунії
Гастрономічний інтерес	30–35 %	Виноробство, традиційні страви, кулінарні фестивалі
Фольклор та музичні події	15–20 %	Гуцульські, угорські, ромські фестивалі
Релігійний та паломницький туризм	10–12 %	Відвідання храмів, культових місць
Екологічний туризм у поєднанні з етнокультурою	20–25 %	Села у горах, традиційне землеробство та побут

Джерело: розроблено автором

Поступове зростання туристичного інтересу вплинуло на необхідність модернізації інфраструктури, яка забезпечує комфорт туристів під час транскордонних подорожей. Зокрема, упродовж останніх років здійснено реконструкцію кількох прикордонних пунктів пропуску, зокрема “Лужанка–Берегшурань” та “Дягово–Халмеу”, що суттєво скоротило час перетину кордону для туристів. Це особливо важливо для автобусних і автомобільних гастрономічних турів, які часто охоплюють одразу кілька локацій по обидва боки кордону. Одночасно програми інфраструктурної підтримки передбачають створення нових веломаршрутів і піших транскордонних переходів у гірських районах, що відкриває перспективи для розвитку екологічно орієнтованого етнічного туризму, пов’язаного з традиційними формами господарювання та побуту горянських етнічних груп – гуцулів, русинів та румунів Марамурешу.

Одним із найбільш інноваційних напрямів транскордонного співробітництва є цифровізація туристичних сервісів. На основі транскордонних грантів розроблено веб- та мобільні додатки, що дозволяють туристам

отримувати інформацію про культурні об'єкти у режимі реального часу, а також формувати персоналізовані маршрути. Такі сервіси використовуються, наприклад, для популяризації угорських історичних кварталів Берегова, дерев'яних храмів румунського та гуцульського стилів, словацьких культурних осередків Ужанщини, німецьких колоністських поселень міжвоєнного періоду.

Окрему роль відіграють транскордонні освітні програми, що створюють умови для підготовки професійних кадрів у сфері етнічного туризму. Спільні навчальні курси з туристичного менеджменту, фольклористики, реставрації культурної спадщини та гастрономічного туризму реалізуються у партнерстві з університетами Ужгорода, Кошице, Дебрецена та Сату-Маре. Це дозволяє студентам одночасно вивчати культурну спадщину свого регіону та порівнювати її з традиціями суміжних територій. Крім того, такі програми сприяють формуванню нового покоління екскурсоводів, етнологів і музейних працівників, здатних працювати в умовах транскордонних туристичних ринків.

Певний дослідницький інтерес становлять також економічні характеристики етнічного туризму. За орієнтовними оцінками, у структурі доходів від туризму частка етнотуристичного сегменту в Закарпатській області сягає 25–30 %. Статистичні дані свідчать, що туристи, зацікавлені в етнокультурних локаціях, витрачають у середньому на 15–20 % більше коштів порівняно з туристами загального профілю. Це пояснюється тим, що вони частіше відвідують дегустаційні зали, ярмарки, ремісничі майстерні, фестивалі, купують унікальну сувенірну продукцію та користуються послугами локальних екскурсоводів.

Важливим аспектом є вплив транскордонних відносин на збереження культурної спадщини через створення сталих економічних моделей. Багато ремісничих центрів – лозоплетіння, гончарство, деревообробка, ковальство – відроджуються саме завдяки тому, що у транскордонному форматі забезпечується стабільний ринок збуту. Туристи зі Словаччини та Угорщини часто сприймають традиційні закарпатські ремесла як частину власної культурної пам'яті, що підвищує цінність відповідної продукції. У свою чергу,

локальні майстри отримують можливість передавати навички молодшому поколінню, що позитивно впливає на стійкість культурного середовища.

Розширення транскордонних туристичних маршрутів має і важливий соціальний ефект – посилення міжетнічної толерантності та взаєморозуміння. У багатьох селах Закарпаття приїзд іноземних туристів сприяє відродженню культурних традицій, що раніше занепадали. До прикладу, у низці угорських сіл активізувалися традиційні хорові колективи, у румунських громадах – ансамблі марамороського танцю, у словаків – майстерні традиційних музичних інструментів. Таким чином, етнічний туризм не лише економічно стимулює регіон, але й виконує культурну місію – зміцнює національну самобутність, зберігає унікальні традиції та сприяє відкритому діалогу між народами.

У контексті подальшого вдосконалення транскордонних відносин особливо значущим видається формування нових підходів до активізації етнічного туризму на Закарпатті, які б ґрунтувалися не лише на використанні існуючого ресурсного потенціалу, а й на впровадженні інноваційних механізмів співпраці із сусідніми країнами. Важливим напрямом є створення міжрегіональних культурних кластерів, у межах яких етнічні громади України, Угорщини, Словаччини та Румунії могли б формувати інтегрований туристичний продукт, побудований на спільності історико-культурних традицій. Така модель сприяла б не тільки координації фестивальних, музейних і гастрономічних подій, але й дозволила б створити єдиний культурний простір, у якому турист вільно переміщується між країнами, не перериваючи логіки маршруту. У цьому контексті доцільною видається ідея впровадження цифрового “карпатського мультипаспорта”, що забезпечував би доступ до різноманітних етнокультурних локацій по обидва боки кордону, пропонував би знижки, інтерактивні карти, аудіогіди та можливість отримувати бонуси за відвідання об’єктів різних етнічних спільнот.

Паралельно варто розглянути можливість формування інтегрованих транскордонних маршрутів, які об’єднуватимуть споріднені культурні елементи різних народів Карпатського регіону. До прикладу, маршрут угорського

виноробства, що охоплював би Берегівський район і Токайський винний регіон, міг би стати одним із найбільш привабливих для туристів, зацікавлених у традиційній гастрономії та місцевих ремеслах. Аналогічно, поєднання українських, румунських та словацьких дерев'яних церков у межах єдиного сакрального маршруту дозволило б підкреслити унікальність архітектурної спадщини Карпат. Такі проєкти вимагатимуть узгодженої роботи музейних установ, туристичних офісів та місцевих громад, але їхній ефект може бути значно вищим, ніж у межах локальних ініціатив.

Важливою умовою успіху є також поява спеціалізованого транскордонного центру етнічного туризму, який би виконував координаційні та аналітичні функції, сприяв підготовці багатомовних екскурсив, розробці методичних матеріалів і реалізації культурних обмінів. Наявність такої інституції стала б базисом для системного розвитку туризму, забезпечила б фахову підтримку ремісників, організаторів подій та місцевих громад, а також дозволила б вести моніторинг динаміки туристичних потоків і ефективності транскордонних програм.

У цьому контексті доцільним є створення постійного ярмаркового простору, своєрідного “етнобазару Карпат”, на якому майстри з різних країн презентували б свої вироби, демонстрували техніки традиційного ремесла, організовували майстер-класи та фольклорні виступи. Така платформа сприяла б не лише популяризації культурної спадщини, але й формуванню нових економічних зв'язків, адже етнічний туризм нерозривно пов'язаний із розвитком малого підприємництва, ремісничих центрів та локальної гастрономії.

Оскільки сучасний турист дедалі частіше шукає технологічно зручні формати взаємодії з культурними об'єктами, важливо приділити увагу цифровізації. Розроблення інтерактивної платформи з 3D-моделями пам'яток, мультимовними гідами, віртуальними маршрутами та доповненою реальністю суттєво посилить конкурентоспроможність регіону. Особливо ефективними можуть бути AR-реконструкції старовинних кварталів, синьйорських садів або дерев'яних храмів, що дозволяло б туристам побачити автентичні об'єкти у

первісному вигляді. Поєднання цифрових технологій із традиційною культурою створює нову естетику сприйняття спадщини, відкриваючи її для молоді та іноземних відвідувачів.

Не можна оминати увагою й етногастрономічний компонент, який є одним із найприбутковіших сегментів туристичної діяльності. Спільні угорсько-українські, українсько-румунські чи українсько-словацькі гастрономічні фестивалі дозволили б популяризувати місцеву кухню та поєднати дегустаційні формати з фольклорними виступами та ремісничими майстер-класами. Особливу перспективу мають малі виноробні, сироварні, фермерські господарства та етносадиби, здатні пропонувати не лише продукт, але й культурний досвід – проживання у традиційному будинку, участь у сезонних роботах, вивчення давніх традицій.

В умовах активного розвитку транскордонних ініціатив важливо також створити сприятливі умови для збереження локальних діалектів, фольклору та нематеріальної спадщини. Спільні етномузичні архіви, фольклорні школи, програми культурного обміну між молоддю прикордонних територій здатні забезпечити сталий розвиток культурної ідентичності та водночас підтримати туристичні продукти, побудовані на автентичності.

Поступове впровадження цих пропозицій створить передумови для формування цілісного бренду “Карпати – територія багатокультурності”. Такий бренд може стати основою спільної рекламної кампанії в країнах ЄС, об’єднавши в єдину концепцію етнічну різноманітність, природні ландшафти та гастрономічні традиції регіону. Отже, транскордонні відносини відкривають унікальні можливості для комплексної модернізації етнічного туризму на Закарпатті, роблячи його не лише більш привабливим для іноземних туристів, але й економічно вигідним та культурно значущим для місцевих громад.

3.4. Розробка туристичного транскордонного маршруту «Три корони Карпат: Смак, Термали та Замки»

В умовах посилення євроінтеграційних процесів та зростаючого попиту на багатоденні комплексні тури, транскордонні маршрути набувають ключового значення для розвитку регіональної туристичної інфраструктури. Закарпатська область, яка історично та культурно об'єднує Україну, Угорщину та Словаччину, має унікальний потенціал для створення такого туристичного продукту. Розробка маршруту, що охоплює історичну спадщину (замки), оздоровчий потенціал (термальні джерела) та гастрономію (виноробство), є стратегічною відповіддю на ці виклики.

Розроблений транскордонний маршрут «Три корони Карпат» (тривалість: 5 днів / 4 ночі) є відповіддю на потребу диверсифікації туристичного продукту регіону та ефективного використання його історико-культурного й оздоровчого потенціалу в контексті євроінтеграції. Маршрут поєднує Україну (Закарпаття), Угорщину та Словаччину, фокусуючись на трьох ключових тематичних акцентах: історія та культура (замки), гастрономія (вино, місцева кухня) та оздоровлення (термальні джерела).

Основна ідея маршруту полягає у демонстрації спільної середньовічної спадщини (через замки) та природних багатств (через термальні води та виноробство) трьох країн, об'єднаних Карпатським регіоном (табл. 3.19).

Родзинками даного туристичного маршруту можна вважати:

1. Термальний трикутник. Є можливість порівняти бальнеологічні традиції України та Угорщини.

2. Спадщина ЮНЕСКО. Маршрут включає три ключові об'єкти Всесвітньої спадщини: Токайський винний регіон, Спішський Град та Левоча.

Мультикультурна гастрономія. Від бограча до токайського Асу та словацьких галушок.

Таблиця 3.19 – План транскордонного маршруту «Три корони Карпат»

День	Країна	Основні акценти	Логістика та часовий пояс
День 1	Україна (Закарпаття)	Замок Паланок, закарпатська кухня (бограч, банош), релакс у термалах Косино/Жайворонок	ЕЕТ (GMT+2). Акцент на максимальному використанні часу до перетину кордону
День 2	Угорщина	Токайський винний регіон (ЮНЕСКО) з дегустацією, Егерська фортеця, термальні купальні Егера	СЕТ (GMT+1). Зміна часового поясу (-1 година) при перетині кордону
День 3	Словаччина	Спішський Град (ЮНЕСКО, один із найбільших у Європі), місто- музей Левоча (ЮНЕСКО)	СЕТ (GMT+1). Перетин внутрішнього Шенгенського кордону
День 4	Словаччина	Оздоровча прогулянка у Високих Татрах (Штрбське Плесо), оглядова екскурсія по місту Кошице	СЕТ (GMT+1). Акцент на природному та міському туризмі
День 5	Україна	Повернення до України через КПП Вишне Німецьке/Ужгород	ЕЕТ (GMT+2). Зміна часового поясу (+1 година) при поверненні

Джерело: розроблено автором

Для забезпечення успішної реалізації транскордонного туру критично важливим є чіткий таймінг, особливо з урахуванням перетину зовнішнього кордону ЄС та зміни часових поясів. У табл. 3.20 представлено детальний логістичний план даного маршруту.

Таблиця 3.20 – Логістичний план та деталізований погодинний розклад туру «Три корони Карпат»

Час (місцевий)	Активність	Локація	Ключові логістичні примітки
День 1	Замок Паланок, Термали	Мукачево/Косино	Часовий пояс GMT+2.
09:30 – 11:30 (Д1)	Екскурсія	Замок Паланок	
14:00 – 17:30 (Д1)	Релакс	Термали Косино/Жайворонок	
День 2	Перетин кордону, Токай, Егер	Токай/Егер	Перетин кордону (09:30 – 11:30). Час переводиться на 1 годину назад (GMT+1).
13:00 – 14:30 (Д2)	Дегустація	Токай	
16:00 – 18:00 (Д2)	Екскурсія	Егерська фортеця	
День 3	Спішський Град, Левоча	Спішський Град/Левоча	Часовий пояс GMT+1. Швидкий перетин кордону Угорщина-Словаччина (Шенген).
10:30 – 12:30 (Д3)	Екскурсія	Спішський Град (ЮНЕСКО)	
13:30 – 15:30 (Д3)	Екскурсія	Левоча (ЮНЕСКО)	
День 4	Високі Татри, Кошице	Штрбське Плесо/Кошице	Часовий пояс GMT+1.
09:00 – 12:00 (Д4)	Оздоровча програма	Високі Татри	
15:00 – 18:00 (Д4)	Оглядова екскурсія	Кошице	
День 5	Повернення	Ужгород	Перетин кордону (11:30 – 14:00). Час переводиться на 1 годину вперед (GMT+2).

Джерело: розроблено автором

Фінансове обґрунтування транскордонного туру «Три корони Карпат» виконано шляхом розрахунку постійних (групових) та змінних (особистих) витрат на одного учасника при оптимальній групі у 15 осіб (табл. 3.21).

Таким чином, орієнтовна вартість туру складає 836 € на одну особу. Ця ціна є конкурентоспроможною для 5-денного пакетного туру трьома європейськими країнами і включає всі основні витрати, крім кишенькових.

Таблиця 3.21 – Кошторис транскордонного туру «Три корони Карпат»

Категорія витрат	Деталізація	Загальна вартість (Євро)	На 1 особу (при 15 учасниках)
Постійні групові витрати (Частина I)			531 €
Транспорт	Оренда мікроавтобуса (5 днів), пальне, платні дороги, водій	3,500 €	233 €
Проживання	4 ночі, готелі 3-4* зі сніданком (двомісне розміщення)	3,000 €	200 €
Гід/Супровід	Послуги ліцензованого гіда-супровідника (5 днів)	1,250 €	83 €
Страховання/Адмін.	Медичне страхування (Шенген), збори	225 €	15 €
Змінні особисті витрати (Частина II)			305 €
Вхідні квитки	Замки, музеї		≈45 €
Оздоровлення/Активності	Термали, підйомник у Татрах		≈70 €
Дегустації	Вино в Токаї		≈30 €
Харчування (обіди та вечері)	4 обіди (15 €) + 4 вечері (25 €)		≈160 €
ВСЬОГО (базова вартість туру)			836 €

Джерело: розроблено автором

Успішна реалізація туру вимагає глибокого розуміння відмінностей між країнами маршруту, особливо щодо фінансових та логістичних аспектів (табл. 3.22).

Таблиця 3.22 – Порівняльний аналіз ключових логістичних та економічних відмінностей країн маршруту «Три корони Карпат»

Відмінності	Україна (Закарпаття)	Угорщина	Словаччина
Валюта	Гривня (UAH)	Форинт (HUF)	Євро (EUR)
Типові ціни	Найнижчі (послуги, харчування)	Середні	Найвищі (Єврозона)
Часовий пояс	EET (GMT+2)	CET (GMT+1)	CET (GMT+1)
Оплата карткою	Висока поширеність	Поширена (з меншою частотою у малих погребках)	Максимальна поширеність
Митний контроль	Найбільш тривалий (зовнішній кордон ЄС)	Швидкий (в'їзд з України)	Відсутній (Шенгенська зона)
Ключові страви	Бограч, банош	Гуляш, халасле, токайське вино	Бринзові галушки, чесночна полівка

Джерело: розроблено автором

Отже, розробка транскордонного туристичного маршруту «Три корони Карпат» є перспективним шляхом розвитку регіонального туризму, оскільки він ефективно інтегрує унікальні туристичні ресурси трьох країн у єдиний, привабливий для іноземного туриста продукт. Фінансовий аналіз показав, що при оптимальному розмірі групи (15 осіб) тур є економічно обґрунтованим (836 € за 5 днів), а деталізований таймінг та врахування логістичних особливостей дозволяють мінімізувати ризики, пов'язані з перетином кордонів та різними часовими поясами.

ВИСНОВКИ

Транскордонне співробітництво в галузі туризму є ключовим інструментом євроінтеграції та сталого розвитку прикордонних регіонів. Інституційне забезпечення міжнародного співробітництва територіальних громад ґрунтується на Конституції України та спеціальному Законі «Про транскордонне співробітництво», доповненому міжнародно-правовими актами Ради Європи, такими як Європейська хартія місцевого самоврядування та Європейська рамкова конвенція. Статус кандидата на вступ до ЄС, отриманий Україною, істотно розширює можливості органів місцевого самоврядування, зокрема Закарпатської області, щодо участі в механізмах Європейської політики сусідства (ЄПС), а також у новій фінансовій програмі INTERREG NEXT 2021–2027, що відкриває доступ до значних ресурсів для реалізації спільних туристичних проєктів. Висока активність співпраці, підтверджена численними міжрегіональними угодами Закарпаття, свідчить про наявність потужної інституційної бази для подальшої інтеграції.

Роль транскордонного співробітництва у туризмі полягає у створенні інтегрованого туристичного продукту, що використовує синергетичний ефект спільної історичної та природної спадщини. На відміну від міжнародного туризму, ТКС орієнтоване на подолання прикордонних бар'єрів та спільне стратегічне планування. Основними формами цієї співпраці є інституціональна (утворення Єврорегіонів), мережева (створення туристичних кластерів для МСБ), проектна (реалізація програм Interreg) та маркетингова (спільний брендинг дестинацій та формування тематичних маршрутів, як-от «Дуга Замків»). Ці форми забезпечують не лише залучення зовнішнього фінансування для розвитку інфраструктури, а й підвищення спільної конкурентоспроможності регіону на міжнародному ринку.

Для всебічного дослідження організації транскордонного туризму необхідне застосування комплексного методологічного підходу. Цей підхід ґрунтується на діалектичному методі для аналізу протиріч інтеграції та бар'єрів, а також на системному підході, що розглядає туристичний регіон як складну,

динамічну систему. Серед спеціальних методів ключове значення мають ГІС-технології для просторового моделювання та аналізу доступності, статистичний метод та економетричне моделювання для кількісної оцінки ефективності інвестицій та туристичних потоків, а також польові дослідження та експертні інтерв'ю для збору якісних даних і верифікації сприйняття бар'єрів. Завершальний етап включає оцінку ефективності ТКС за чотирма основними критеріями: економічним, соціальним, інституційним та екологічним, що створює міцну теоретико-методологічну основу для подальшого емпіричного аналізу Закарпатської області.

Проведений аналіз та оцінка транскордонного співробітництва Закарпатської області у сфері туризму підтверджує, що цей процес має глибокі фундаментальні передумови, але стикається зі значними інституційними та адміністративними викликами на етапі реалізації проєктів. Насамперед, Карпатський єврорегіон, як найстаріша та найбільша платформа ТКС у Східній Європі, є життєздатним механізмом, що забезпечує Закарпаттю доступ до програм Європейського інструменту сусідства (ENI CBC/Interreg). Діяльність Єврорегіону, який об'єднує прикордонні області п'яти країн, виявила свою ключову функцію як ефективний позичальник грантового фінансування, зокрема понад 25 млн євро у попередньому програмному періоді. Однак, інституційна стійкість регіону залишається залежною від циклів фінансування ЄС, а асиметрія економічного розвитку та бюрократична складність з українського боку створюють суттєві перешкоди, що уповільнюють реалізацію великих інфраструктурних і туристичних проєктів. В умовах повномасштабної агресії, Карпатський єврорегіон підтвердив свою стратегічну роль, переорієнтувавшись на гуманітарний та логістичний хаб, що стало важливим фактором підтримки України.

Ефективність транскордонного співробітництва Закарпаття ґрунтується на унікальному поєднанні фундаментальних чинників. Географічне положення, що забезпечує межування з чотирма країнами ЄС та проходження 5-го Критського транспортного коридору, створює потенціал для перетворення регіону на

ключовий транзитний та туристичний міст. Етнічна мозаїка та спільна історична пам'ять (часів Австро-Угорщини), разом із лінгвістичною близькістю, є потужним чинником народної дипломатії, що спрощує комунікацію та формування спільних культурних проєктів. Водночас, природні чинники – гірські ландшафти та численні термальні джерела – створюють незамінну базу для розвитку оздоровчого та екологічного туризму через спільні природоохоронні та паводкові моніторингові програми.

Оцінка стану реалізації спільних транскордонних проєктів у туризмі на Закарпатті показала, що найбільше фінансування спрямовується на інфраструктурні (реконструкція доріг до КПП) та культурно-історичні (реставрація замків, наприклад, Невицького) напрямки. Проте, незважаючи на високий відсоток грантового покриття, реалізація проєктів стикається з критичними бар'єрами: адміністративною бюрократією (складність тендерних процедур ProZorro), фінансовою проблемою співфінансування (10% від місцевих бюджетів) та низькою стійкістю (sustainability) маркетингових ініціатив після завершення грантової підтримки. Виявлено, що основна проблема полягає не у відсутності фінансування, а в неефективному управлінні та логістиці виконання, що призводить до порушення часових рамок на 30–50%. Для підвищення ефективності та забезпечення довгострокового економічного ефекту, необхідно перейти від точкових проєктів до комплексних програм, створюючи «Фонд гарантування співфінансування» для громад, запроваджуючи Єдине вікно (Fast Track Office) для прискорення погоджень та активно впроваджуючи механізми Державно-приватного партнерства для забезпечення комерціалізації відновлених туристичних об'єктів.

Стратегічні шляхи розвитку транскордонного туристичного співробітництва Закарпаття вимагають переходу від точкового використання грантів до системної інтеграції регіону в європейський туристичний простір. Поглиблення інституційної взаємодії є першочерговим кроком, що передбачає не лише участь у роботі Карпатського єврорегіону, але й створення постійно діючої та високоспеціалізованої Робочої групи з туризму для синхронізації

стратегій та уніфікації стандартів якості послуг із партнерами ЄС. Критично важливим є інституціоналізація кластерного мережування та підтримка Транскордонного туристичного кластеру (ТТК), що об'єднає МСБ з українського та європейського боку. У фінансовій сфері обласна влада має створити обласний Фонд співфінансування проєктів Interreg NEXТ, який усуне фінансовий бар'єр для місцевих громад та підприємців, значно збільшуючи частку залучених коштів ЄС.

Логістична гармонізація є другим критичним блоком, оскільки прикордонні бар'єри залишаються головним стримуючим фактором. Стратегічний акцент повинен бути зроблений на переході від просування індивідуальних об'єктів до створення та просування єдиного транскордонного туристичного продукту в форматі головних тематичних маршрутів. Саме як відповідь на цю потребу розроблено транскордонний маршрут «Три корони Карпат: Смак, Термали та Замки». Цей п'ятиденний маршрут, який об'єднує Україну (Закарпаття), Угорщину та Словаччину, є стратегічно важливим інструментом, оскільки він ефективно інтегрує спільну середньовічну спадщину (замки), оздоровчий потенціал (термальні води) та гастрономію. «Три корони Карпат» дозволяє туристам порівняти бальнеологічні традиції регіону та відвідати три об'єкти Спадщини ЮНЕСКО (Токайський винний регіон, Спішський Град, Левоча) в рамках одного пакетного туру. Тому, логістична стратегія має бути підпорядкована потребам таких маршрутів, включаючи постійне лобювання розширення пропускної спроможності існуючих пунктів пропуску (ППП) та відкриття нових спеціалізованих PPP для пішохідного та велосипедного руху, що є життєво необхідним для розвитку активного туризму вздовж сформованих трас.

SWOT-аналіз підтверджує, що Закарпаття має потужний потенціал завдяки унікальним природним ресурсам, полікультурності та доступу до програм ЄС, але стикається зі значними слабкими сторонами та загрозами. Серед ключових викликів – низька якість інфраструктури, недостатній рівень сервісу та бюрократичні перешкоди. Для подолання цих проблем необхідно

використовувати кошти ЄС для модернізації інфраструктури та сервісу, а також просувати Закарпаття як «безпечну гавань» та акцентувати увагу туристів на унікальності природних ресурсів для мінімізації геополітичних ризиків. Це вимагає створення «Єдиного інвестиційного вікна» для спрощення адміністративних процедур та активного впровадження міжнародних стандартів обслуговування через спільні освітні програми та сертифікацію гідів.

Окреме місце у стратегії посідає використання транскордонних процесів як інструменту стимулювання розвитку етнічного туризму. Унікальна етнічна мозаїчність Закарпаття, що включає угорську, румунську, словацьку та єврейську спадщину, є ідеальною основою для створення різнопрофільних туристичних продуктів. Програми Interreg NEXT та ініціативи єврорегіонів активно фінансують реконструкцію етнокультурних об'єктів (наприклад, дерев'яних храмів та малих музеїв) та створення тематичних маршрутів («Дерев'яна архітектура Тиси», «Винний шлях»), що безпосередньо підвищує доступність та привабливість етнічної спадщини. Подальший успіх у цьому напрямку залежить від спільної промоції та прямого залучення етнічних громад до управління туристичними продуктами, що забезпечить їхню автентичність і сталість. Впровадження всього комплексу рекомендацій забезпечить конвертацію унікальних внутрішніх ресурсів Закарпаття у стійкий, високоякісний та інтегрований у європейський простір туристичний продукт.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алмашій В.В. Роль органів місцевої влади у налагодженні транскордонного співробітництва України. *Ефективність державного управління*. 2012. Вип. 30. С. 97-103. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/efdu_2012_30_13.pdf.
2. Артьомов І.В. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України: монографія. Ужгород: Ліра, 2009. 520 с.
3. Асоціація міст України. URL: <https://auc.org.ua/>.
4. Асоціація органів місцевого самоврядування «Євро регіон Карпати – Україна». URL: <http://euroregionkarpaty.com.ua/about.html>
5. Бориславська О.М. Місцеве самоврядування в Україні: теорія та практика реалізації конституційно-правових засад: монографія. Львів: ПАІС, 2005. 208 с., с. 21.
6. Бучко Ж. Аналіз туристичних потоків України – Румунії у контексті транскордонного туризму. *Географія та туризм*. К.: Альфа-ППК, 2016. Вип. 35. С. 26-35.
7. Бучко Ж. Географічні аспекти транскордонного туризму в контексті євроінтеграції України. Туризм як пріоритетний напрям соціально-економічного розвитку регіону: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (23-24 квітня 2015 р.). Чернівці: ЧТЕІ КНТЕУ, 2015. С. 370-372.
8. Василюх Н.В. Розвиток ринку туристичних послуг у контексті транскордонного співробітництва. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту*. 2010. Вип. 3. С. 160–165.
9. Воронич А. Транскордонне співробітництво України та ЄС в контексті військової агресії РФ. Політичні процеси сучасності: глобальний та регіональний виміри : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (Івано-Франківськ, 25–26 квіт. 2024 р.). Івано-Франківськ, 2024. С. 143–150. URL: [https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/62782/1/Івано-Франківськ_25-26.04.2024%20\(Ч.%202\).pdf#page=143](https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/62782/1/Івано-Франківськ_25-26.04.2024%20(Ч.%202).pdf#page=143) (дата звернення: 10.04.2025).

10. Габчак Н. Транскордонний туризм Карпатського євро регіону: навчальний посібник. ДВНЗ «Ужгородський національний університет», укладачі: Н.Габчак, О.Білак. Ужгород: ТОВ «РІК-У». 2023. 248с.

11. Габчак Н., Габчак С. Карпатський євро регіон в умовах інтеграції. *Rozwój nowoczesnej edukacji i nauki – stan, problemy, perspektywy. Tom XIII: Utylitarne wartości badań naukowych* / [Red.: J. Grzesiak, I. Zymomrya, W. Ilnytskyj]. Konin – Użhorod – Przemyśl – Chersoń: Poswit, 2022. С.203-206.

12. Габчак Н., Габчак С. Туристично-рекреаційний потенціал Карпатського регіону в межах України. *Rozwój nowoczesnej edukacji i nauki – stan, problemy, perspektywy. Tom XIII: Utylitarne wartości badań naukowych* / [Red.: J. Grzesiak, I. Zymomrya, W. Ilnytskyj]. Konin – Użhorod – Przemyśl – Chersoń: Poswit, 2023. С.203-206.

13. Габчак Н., Дубіс Л. Туристичний потенціал українсько-угорських прикордонних територій. *Rozwój nowoczesnej edukacji i nauki – stan, problemy, perspektywy. Tom 8: Interdyscyplinarny dyskurs badań naukowych* / [Redakcja naukowa: J. Grzesiak, I. Zymomrya, V. Ilnytskyj]. Konin – Użhorod – Przemyśl: Poswit, 2022. С.123-134. [колективна монографія]

14. Габчак Н., Льюшонок І. Транскордонне співробітництво України у сфері туризму в умовах воєнного стану. Ужгород: ДВНЗ «Ужгородський нац. ун-т», 2023. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/52073> (дата звернення: 10.04.2025).

15. Гегедош К.В. Вдосконалення механізму взаємодії України та країн Вишеградської групи в рамках Карпатського євро регіону на засадах інтерактивного маркетингу. *The Visegrad Four. Ukrainian dimension. Integration – step by step: collectivemonograph*; editor. T. Derkach. Riga: Baltija Publishing, 2017. Р. 147–160. URL: <http://dspace.msu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/2183>.

16. Гегедош К.В., Проскура В.Ф. Інноваційний механізм менеджменту в системі транскордонного економічного співробітництва (на прикладі Міжрегіональної асоціації «Карпатський євро регіон»). Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні

відносини та світове господарство». 2017. Вип. 16. Ч. 1. С. 63–67. URL: <http://dspace.msu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/2182>.

17. Головка А. Розкриття потенціалу прикордонного регіону та протидія актуальним ризикам в умовах розширених можливостей місцевого самоврядування (на прикладі Закарпаття). Система державного управління в контексті децентралізації влади: Колективна монографія. Рига : Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2020. С. 34–49.

18. Декларації про співробітництво населення, яке проживає в Карпатському регіоні. URL: <https://uchni.com.ua/geografiya/1142/index.html>

19. Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2016–2020 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/554-2016-п> (дата звернення: 10.04.2025).

20. Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2021–2027 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/408-2021-п> (дата звернення: 10.04.2025).

21. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (дата доступу 10.02.2024).

22. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.doz.te.gov.ua/data/upload/publication/main/ua/27596/strategija2020.pdf>.

23. Дунська А., Жалдак Г. Транскордонне співробітництво: сутність та перспективи розвитку. Підприємництво та інновації. 2019. № 7. С. 56–64. URL: <http://ei-journal.in.ua/index.php/journal/article/view/170> (дата звернення: 10.04.2025).

24. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями. Мадрид, 21 травня 1980 року. Офіційний вісник України. 2006. № 9, с. 200. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_106#Text.

25. Європейська хартія місцевого самоврядування. Страсбург, 15 жовтня 1985 року. Офіційний вісник України. 2015. № 24, с. 1418. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036/stru#Stru.
26. Єврорегіон Карпати-Україна. Статут Міжрегіональної організації “Карпатський Єврорегіон”. URL: <http://euroregionkarpaty.com.ua/karpaty/2010-03-20-22-56-53/2010-03-21-01-00-05.html>. – Назва з екрана.
27. Завдяки Стратегії ЄОТС ТИСА на Закарпатті реалізують низку інвестиційних проєктів. Закарпаття он-лайн. URL: <https://zakarpattya.net.ua/News/179461-Zavdiaky-Stratehii-IEOTS-TYSA-TYSA-na-Zakarpatti-realizuiut-nyzkuinvestytsiinykh-proektiv-FOTO>.
28. Закон України «Про державний кордон» N 1777-XII від 4 листопада 1991 року (зі змінами та доповненнями). Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12>
29. Закон України «Про місцеве самоврядування». Офіційний вісник України. 1997. № 25, с. 20.
30. Закон України «Про статус депутатів місцевих рад». Офіційний вісник України. 2002. № 31, ст. 167. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/93-15/find?text=%B3%ED%EE%E7%E5%EC>.
31. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів». Відомості Верховної Ради України. 2005. № 51. № 548.
32. Закон України «Про транскордонне співробітництво» //Верховна Рада. 2004. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.
33. Зеленко О.О. Роль єврорегіонів у розвитку туристичної індустрії України. *Часопис економічних реформ*. 2013. № 3(11). С. 148–155.
34. Калат Я.Я., Демедюк О.П. Імплементация європейського досвіду функціонування інституціоналізованих структур транскордонного співробітництва в Україні: проблеми та перспективи (доповідна записка). URL: <http://ird.gov.ua/irdp/e20170401.pdf>.
35. Карпатський Єврорегіон. Українська частина. URL: <http://www.lnu.edu.ua/rasd/uk/zagalna/index>. htm. – Назва з екрана.

36. Кіш Є. Центральна Європа в сучасній системі єврорегіональної інтеграції. Ужгород: Ліра, 2008. 440 с
37. Конституція України. Голос України. 1996. № 128. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4894>
38. Куйбіда В.С. Транскордонне співробітництво та розвиток транскордонних кластерів. Київ: Крамар, 2009. 242 с.
39. Лендел М.А., Студеняк П.Ю. Регіон в системі прикордонного співробітництва: монографія; М-во освіти і науки України, Ужгород. нац. ун-т, ф-т міжнар. відносин. Ужгород: Карпати, 2009. 472 с.
40. Литвин Г. Чи є шанс на державну підтримку транскордонної співпраці не лише на папері?. Zaxid.Net. URL : https://zaxid.net/blogi_tag50977/.
41. Мателешко Ю. Головні аспекти і проблеми дослідження Карпатського Єврорегіону в українській науці. Науковий вісник Ужгородського університету: серія «Історія». 2013. Випуск 2(31). С. 177–183.
42. Міжрегіональна Асоціація «Карпатський єврорегіон». URL: <http://www.mfa.gov.ua/poland/ua/publication/content/42646.htm>
43. Мікула Н. А., Толкованов В. В. Транскордонне співробітництво : навч. посіб. Київ : Логос, 2011. 259 с.
44. Мікула Н.А. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: монографія. Львів: ІРД НАН України, 2004. 395 с.
45. Морохович В.С., Лендел М.А., Морохович Б.В. Розвиток туризму Закарпатської області як складової туристичної галузі України. Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки. 2020. № 60. С. 12–17.
46. Олег Лукша: «Доля Карпатського Єврорегіону нині залежить від справжніх еліт і громадськості Закарпаття». URL: <https://umdp.info/2021/04/02/oleh-luksha-dolia-karpatskoho-ievrorehionu-nyni-zalezhyt-vid-spravzhnikh-elit-i-hromadskosti-zakarpattia/>
47. Олійник Ю. Транскордонне співробітництво як чинник відносин асоціації України та ЄС. Українська національна ідея: реалії та перспективи

розвитку. 2013. Вип. 25. С. 135-140. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Unir_2013_25_25.pdf.

48. Офіційний сайт Єврорегіону «Карпати». URL: <http://www.euroregion-karpaty.com.ua>

49. Палінчак М.М., Приходько В.П., Історія, що об'єднує. Нариси новітнього транскордонного співробітництва у Карпатському регіоні. Ужгород: Говерла, 2017. 465 с.

50. Посацький Б. Передумови формування транскордонних туристичних агломерацій на прикладі Львівської області. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/dprmu/201018/9PosJre.pdf>

51. Про затвердження Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2021–2027 рр. : Постанова Кабінету Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/408-2021-%D0%BF#Text>

52. Про міжнародне територіальне співробітництво України: Закон України від 24 квітня 2024 р. № 3668-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3668-20#Text> (дата звернення: 28.11.2024).

53. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року: Розпорядження КМУ від 16 березня 2017 р. № 168-р.: web-site. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 10.04.2023).

54. Проблеми розвитку ТКС України в умовах розширеного ЄС: монографія / за ред. д.е.н., проф. Н. Мікули, к.е.н., доц. В. Борщевського, к.е.н. Т. Васильціва. Львів: Ліга Прес, 2009. 436 с.

55. Програма CBC ENI Угорщина–Словаччина–Румунія–Україна 2014–2020. URL: <https://huskrouacbc.eu/about/uskroua-2021-2027> (дата звернення: 10.04.2025).

56. Програми транскордонного співробітництва для громад. URL: <https://activitycenter.org.ua/novyny/prohramy-transkordonnoho-spivrobitnytstva-dlia-hromad/>

57. Прокопів, М.В. Зміст та вектори міжнародного співробітництва територіальних громад. Академічні візії. 2024. № 37. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1490> (дата звернення: 5.12.2024).

58. Протокол № 2 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями, який стосується міжтериторіального співробітництва (м. Страсбург, 05.05.1998 р.); ратифіковано із заявою Законом України від 24.06.2004 р. № 1879-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_520#Text

59. Протокол № 3 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями стосовно об'єднань єврорегіонального співробітництва (ОЕС) (м. Утрехт, 16.11.2009 р.); ратифіковано Законом України від 16.05.2012 р. № 4704-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_947#Text

60. Прус І. О. Теоретичні та практичні засади взаємовідносин органів місцевого самоврядування з органами державної влади в контексті транскордонного співробітництва. Ефективність державного управління. 2012. Вип. 30. С. 367-374. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/efdu_2012_30_47.pdf.

61. Рекомендації парламентських слухань на тему: «Транскордонне співробітництво як чинник євроінтеграційних процесів України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1537-19#Text>

62. Рекомендації щодо підтримки проектів транскордонного співробітництва на національному та регіональному рівнях. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0046661-09#Text>

63. Рожнова В. Проблеми та перспективи розвитку етнотуризму: зарубіжний та український досвід. Етнічна історія народів Європи. 2013. Вип. 39. С. 35-44.

64. Синергія програм транскордонного співробітництва та стратегій регіонального розвитку в Україні. Аналітичний звіт. URL : <https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Synergiya-program-transkordonnogo-spivrobitnytstva-ta-strategij-regionalnogo-rozvytku-v-Ukrayini.pdf>.

65. Стадницький Ю., Комарницький І., Товкан О. Просторологія. Львів: Априорі, 2010. 424 с. Тимечко І. Територіальна громада у транскордонному просторі: чинники, закономірності, пріоритети розвитку: монографія. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього НАН України», 2019. 444 с.
66. Стрижиченко Н. О. Єврорегіон як форма транскордонного співробітництва. Бізнес Інформ. 2012. № 7. С. 61–64. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/binf_2012_7_16.pdf.
67. Стрільчук В. В. Транскордонне співробітництво України та Республіки Польща у сфері туризму: особливості та проблеми. Гілея : науковий вісник : збірник наукових праць. Київ : Видавництво «Гілея». 2014. Вип. 91 (12). С. 126130.
68. Стрільчук В. Особливості українсько-польського транскордонного співробітництва у сфері туризму. Волинський музейний вісник: Музеї у дослідженні та збереженні пам'яток культурної спадщини західноукраїнських етнічних земель. Наук. зб. Вип. 4. Луцьк. 2012. С. 215218.
69. Тищенко О. П. Розвиток транскордонного співробітництва: досвід Європи та нові можливості для України. Економічний часопис-XXI. 2013. № 1-2 (1). С. 8-11. URL: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecchado_2013_1-2\(1\)_5.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecchado_2013_1-2(1)_5.pdf).
70. Транскордонне співробітництво – стратегічний ресурс розвитку прикордонних територій України: моногр. за заг. ред. к.е.н. В. Борщевського. Львів : Інститут міжнародних економічних досліджень. Регіональний філіал Національного інституту стратегічних досліджень в м. Львові, 2008. 180 с.
71. Транскордонне співробітництво в Україні: перспективи розвитку єврорегіонів. Державне будівництво. 2012. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/DeBu_2012_2_37.pdf.
72. Транскордонне співробітництво в умовах розширення Європейського Союзу на Схід: монографія / В.П. Мікловда, М.А. Лендел, С.С. Слава, С.В. Сембер та ін. Ужгород: Карпати, 2006. 496 с.

73. Транскордонне співробітництво як авангардна форма новітніх відносин сходу і заходу. URL: <https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0CBsQFjAA&url>.

74. Транскордонне співробітництво: правові основи та успішні практики : посібник / Євчак Ю. Б., Зарді А., Лазур Я. В., Очкаї Д., Санченко А. Є., Сошников А. О., Устименко В. А., Фетько Ю. І. / за заг. ред. В. А. Устименка; ред.-упоряд. Гук А. К., Санченко А. Є. Київ, 2020. 152 с.

75. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Польща про міжрегіональне співробітництво. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/616_171/find?text=%F2%F3%F0%E8%E7%E%CE&x=0&y=0

76. Форум Карпатського єврорегіону в м. Ужгороді. 07.11.2019. URL: <https://radauzhgorod.gov.ua/post/v-uzhgorodi-forum-karpatskoho-eyvrorehionu>

77. Хмелевський О.В., Кошівська М.В. Розвиток туризму в контексті євроінтеграції України. Приазовський економічний вісник. 2018. Вип. 2 (07) С. 15–21. URL: http://rev.kpu.zp.ua/journals/2018/2_07_uk/5.pdf (дата звернення 08.08.2023).

78. Худавердієва В., Мерчанський В., Чуйко Н., Воронкова А. Стратегія економічної адаптації туристично-рекреаційної сфери України до міжнародного туристичного ринку. Journal of Innovations and Sustainability. 2022. №6(2). DOI: <https://doi.org/10.51599/is.2022.06.02.02>

79. Щерба Г. І. Пріоритетні напрями транскордонного співробітництва України в соціальному просторі Східної Європи. Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. 2011. Вип. 7. С. 128-141. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Mnf_2011_7_15.pdf.

80. A Zempléni Vállalkozási Övezet fejlesztési programja – a II. Nemzeti Fejlesztési Tervhez kapcsolódóan. Készült az Országos Területfejlesztési Hivatal támogatásával Sátoraljaújhely, 2006. Április. oldal 92.

81. Az európai területi társulás alapszabálya Tisza. URL: http://egtc.kormany.hu/download/f/eb/21000/Tisza_Alapszab%C3%A1ly_v%C3%A9gleges.pdf.

82. Carpathian Euroregion. History. – Mode of access: <http://www.tradecarp.com/index.php?:17:en:History>.

83. Communication from the Commission «European Neighbourhood Policy. Strategy Paper». URL: http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/strategy/strategy_paper_en.pdf.

84. Európai Területi Társulás 19. URL: http://egtc.kormany.hu/?_preview=4aa5019e-2700-a4c8-cbb5-00004359df45.

85. European Commission. Interreg NEXT programmes. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/cooperation/european-territorial/next/.

86. European Grouping of Territorial Cooperation (EGTC). European Commission, official website. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/cooperation/european-territorial/egtc/

87. Local and regional Europe. Introducing CEMR. URL: https://www.ccre.org/en/article/introducing_cemr.

88. Magyarország–Szlovákia–Románia–Ukrajna ENI Határon Átnyúló Együttműködési Program. Széchenyi Programiroda, 2022. URL: <https://szpi.hu/cikk/magyarorszag-szlovakia-romania-ukrajna-enihataron-atnyulo-egyuttmukodesi-program> (дата звернення: 10.04.2025).

89. Mi az az ETT (EGTC)? URL: <http://egtc.kormany.hu/mi-az-az-ett-egtc>.

90. Stories of cooperation. Hungary-Slovakia-Romania-Ukraine ENI CBC Programme 2014–2020. 2024. URL: https://next.huskroua-cbc.eu/wp-content/uploads/2024/07/ENI_booklet_final_online.pdf (дата звернення: 10.04.2025).

91. The European External Action Service (EEAS). Regional policy. European Neighbourhood Policy. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/european-neighbourhood-policy_en

92. ZEMPLÉN EURORÉGIÓ. URL: <http://www.zrva.hu/euroregio.html>.

